

Program Opieki
nad Zabytkami
dla
Gminy i Miasta Grójec
na lata 2012-2015

Wykonawca Burmistrz Gminy i Miasta Grójec

Załącznik nr 1 do
Uchwały Nr XXX / 227 / 12
Rady Miejskiej w Grójcu
z dnia 10 września 2012r

Grójec 2011

1.

Program opracowany przez:
PPUH „BaSz”
mgr inż. Bartosz Szymusik
26-200 Końskie ul. Polna 72
tel./fax: 41 372 49 75 e-mail: basz@post.pl
www.basz.pl

Przy współpracy:
Urzędu Gminy i Miasta w Grójcu

2. Spis treści

1.	Wstęp.....	4
2.	Podstawa prawna opracowania „Programu Opieki nad Zabytkami”	5
3.	Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	7
4.	Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	8
	4.1. Wybrane strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami	8
	4.2. Relacje Programu do dokumentów wojewódzkich i powiatowych.....	9
	4.2.1. Dokumenty branżowe	9
	4.2.2. Dokumenty strategiczne	11
5.	Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	12
	5.1. Relacja Programu do dokumentów strategicznych gminy	12
	5.2. Charakterystyka zasobów, analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	15
	5.2.1. Zarys historii obszaru.....	16
	5.2.2. Krajobraz kulturowy	17
	5.2.3. Obiekty zabytkowe nieruchome na terenie gminy	19
	5.2.3.1. Obiekty wpisane do Rejestru Zabytków.....	19
	5.2.3.2. Obiekty znajdujące się w Ewidencji Zabytków	26
	5.2.4. Zabytki ruchome.....	36
	5.2.4.1. Zabytki ruchome stanowiące wyposażenie obiektów	36
	5.2.4.2. Cmentarze, kapliczki, Miejsca Pamięci Narodowej.....	37
	5.2.5. Stanowiska archeologiczne	41
	5.2.6. Zabytki znajdujące się w zbiorach muzealnych i innych	55
	5.2.7. Dziedzictwo niematerialne	55
6.	Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy.....	56
7.	Założenia „Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec”	57
	7.1. Priorytety i kierunki opieki nad zabytkami w gminie	57
	7.2. Formy opieki nad zabytkami	59
	7.2.1. Rozpoznanie.....	59
	7.2.2. Konserwacja.....	59
	7.2.3. Rewaloryzacja i rewitalizacja	61
	7.2.4. Edukacja.....	62
	7.2.5. Promocja	63
	7.3. Zadania „Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec”	64
	7.4. Instrumenty realizacji Programu	66
8.	Źródła finansowania.....	67
9.	Zasady oceny realizacji „Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec”	70
10.	Wykorzystane dokumenty i materiały.....	72

1. Wstęp

Zakres „Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015” określa Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dziennik Ustaw nr 162. poz. 1568) oraz Ustawa z dnia 18 marca 2010 roku o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zmianie niektórych ustaw (Dziennik Ustaw nr 75. poz. 474).

Przedmiotem opracowania dokumentu jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych gminy Grójec obejmujące obiekty zabytkowe w kontekście uwarunkowań przestrzennych gminy – jako pojedyncze obiekty oraz jako integralne części krajobrazu gminy (wraz z ukształtowaniem przyrodniczym terenu, obiektami nie mającymi charakteru zabytkowego dawnymi i współczesnymi). Na terenie gminy znajduje się (według danych Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie Delegatura w Radomiu):

- 13 obiektów wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Mazowieckiego na terenie miasta Grójec. Są to cmentarze, kościół i dzwonnica, cenna zabudowa okolic rynku oraz przestrzenny układ komunikacyjny Grójeckiej Kolejki Dojazdowej,
- 25 obiektów wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Mazowieckiego z terenu gminy – należą do nich:
  - zespoły pałacowo lub dworsko parkowe w miejscowościach: Falęcín, Głuchów, Kobylín, Kociszew, Kośmin, Krobów, Lesznowola, Pabierowice, Wola Worowska i Zalesie,
  - zabytkowe parki w miejscowościach: Gościeńczyce, Mirowice, Skurów, Uleniec,
  - kościół w Worowie.
- 161 obiektów na terenie miasta i 197 obiektów na obszarze gminy wpisanych ogółem do Gminnej Ewidencji Zabytków, wśród nich przeważają domy i zabudowania gospodarskie oraz cenne kamienice i obiekty administracyjne centrum miasta Grójec i cmentarze,
- zabytki ruchome stanowiące wyposażenie obiektów wpisanych do rejestru – kościołów,
- 147 zabytków archeologicznych w gminie to przeważnie ślady osadnictwa, osady i cmentarzyska.

„Program” przedstawia przede wszystkim charakterystykę zasobów i dziedzictwa kulturowego gminy Grójec oraz wyznacza cele – kierunki działań i zadania na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. Charakterystyka zasobów została oparta na określeniu zasobów kulturowych gminy oraz ich znaczenia i wartości w kontekście przestrzennym, historycznym, kulturowym.

W ramach „Programu opieki nad zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015” będą ponadto zarysowane uwarunkowania dotyczące finansowania działań ochronnych wobec środowiska kulturowego oraz edukacyjnych i wychowawczych wobec społeczności gminy.

Spodziewanym efektem realizacji celów i zadań zawartych w „Programie” będzie:

- poprawa stanu środowiska kulturowego gminy,
- zwiększona dbałość lub odnowa obiektów zabytkowych z rejestru zabytków i gminnej ewidencji zabytków,
- wzrost estetyki przestrzeni miasta i poszczególnych miejscowości,
- pośrednio – rozwój przedsiębiorczości,
- uwrażliwienie mieszkańców i inwestorów na potrzeby związane z utrzymaniem i ochroną środowiska kulturowego,

- nadanie obiektom zabytkowym nowych funkcji,
- przeprowadzenie rewitalizacji centrum miasta,
- poprawa warunków zamieszkania, prowadzenia działalności, życia społecznego, kulturalnego itp.,
- wzmocnienie identyfikacji mieszkańców z miastem i gminą.

„Program opieki nad zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015” jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania w gminie.

2. Podstawa prawna opracowania „Programu Opieki nad Zabytkami”

„Program opieki nad zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec” powstał w oparciu o: Ustawę z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dziennik Ustaw nr 162. poz. 1568) oraz Ustawę z dnia 18 marca 2010 roku o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zmianie niektórych ustaw (Dziennik Ustaw nr 75. poz. 474), Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa narodowego” na lata 2004-2013, Strategię Rozwoju Województwa Mazowieckiego, strategię i dokumenty dotyczące zagospodarowania przestrzennego dla powiatu grójeckiego i gminy Grójec.

W/w ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nałożyły na jednostki samorządu terytorialnego obowiązek opracowania programów opieki nad zabytkami. Programy powinny być sporządzane na okres 4 lat. Ich realizacja ma prowadzić do zahamowania procesów degradacji zabytków, poprawy stanu zachowania obiektów, zwiększenia atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.

„Program opieki nad zabytkami” ma na celu (Art. 87):

1. włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania,
2. uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
3. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenia do poprawy stanu ich zachowania,
4. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
5. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
6. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
7. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje pojęcie zabytku oraz wprowadza pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami.

Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich część lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki lub zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym. Do zabytków zalicza się

obiekty nieruchome, ruchome i archeologiczne ze względu na posiadaną przez nie wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

W myśl ustawy ochronie i opiece podlegają (bez względu na stan zachowania):

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
  - a) krajobrazami kulturowymi,
  - b) układami urbanistycznymi i zespołami budowlanymi,
  - c) dziełami architektury i budownictwa,
  - d) dziełami budownictwa obronnego,
  - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
  - f) cmentarzami,
  - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
  - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
  - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
  - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
  - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami,
  - d) sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
  - e) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznej dla dawnych i nowych form gospodarki,
  - f) dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
  - g) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. Nr 85, poz. 539, z 1998 r. Nr 106, poz. 668 z 2001 r. Nr 129, poz. 1440 oraz z 2002 r. Nr 113, poz. 984),
  - h) instrumentami muzycznymi,
  - i) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
  - j) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
  - a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
  - b) cmentarzyskami,
  - c) kurhanami,
  - d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”, (art. 6.2 ustawy).

Ochrona zabytku to ochrona obiektu wpisanego do Rejestru Zabytków, Gminnej Ewidencji Zabytków. Formami ochrony są:

- wpis do rejestru zabytków,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Ochrona zabytków polega na podejmowaniu działań mających na celu (Art. 4, w/w ustawy):

- zapewnieniu warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla ich wartości,
- udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- kontrola stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym i kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkiem (Art. 5) sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentacji zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robot budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczania i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- korzystanie z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. szczególną rolę w opiece nad zabytkami przeznaczyła zapisom strategii rozwoju gmin, studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowym planom zagospodarowania przestrzennego (Art. 18). Niezależnie bowiem od ochrony wynikającej z wpisu do rejestru zabytków gmina decyduje poprzez zapisy w w/w dokumentach o sposobach opieki nad swym dziedzictwem mającym znaczenie lokalne i ponadlokalne.

W roku 2004 został opracowany przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Narodowy Program Kultury Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Narodowego na lata 2004-2013”. Wprowadza on zasady aktywnego zarządzania zasobami dziedzictwa kulturowego, a w związku z tym nowe pojęcie produktu turystycznego oraz zasady ochrony i podnoszenia świadomości społecznej.

Szczegółowe uwarunkowania poszczególnych dokumentów strategicznych zostaną opisane w kolejnych rozdziałach.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Wszelkie zabytki znajdujące się na terenie państwa Polskiego zostały na mocy Konstytucji RP objęte ochroną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela (art. 86 Konstytucji RP).

Wykonanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów (Ustawa o samorządzie gminnym – Dz. U. z 2001 r., Nr 142, poz. 1591 z późn. zm.)

Inne uregulowania prawne dotyczące opieki nad zabytkami w obowiązujących ustawach:

1. ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r. nr 162, poz. 1568) oraz ustawy z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zmianie niektórych ustaw (Dz. U. Nr 75, poz. 474).

2. Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z dnia 2 czerwca 2011 r.)
3. ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. nr 80, poz. 717 z późn. zm.)
4. ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (tekst jednolity Dz.U. z 2006 r. Nr 156, poz. 1118 z późn, zm.)
5. ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo Ochrony Środowiska (tekst jednolity Dz.U. z 2008 r. , Nr 25, poz. 150)
6. ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. Nr 92, poz. 880)
7. ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity Dz.U. z 2004 r. Nr 261, poz. 2603 z późn. zm.)
8. ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (teks jednolity Dz.U. z 2001 r., Nr 13, poz. 123)
9. ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. z 2003 r., Nr 96, poz. 873 z późn. zm.)
10. ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. z 1997 r., Nr 5, poz. 24 z późn. zm.)
11. ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U., Nr 85, poz. 539 z późn. zm.)
12. ustawa z dnia 14 lipca 1983 o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (tekst jednolity Dz.U. z 2006 r., Nr 97, poz. 673 z późn. zm.).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Wybrane strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami

Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”

Cele strategiczny: „Intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych”.

Celami częściowymi programu są:

- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych
- promocja polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą, w szczególności za pomocą narzędzi społeczeństwa informacyjnego
- rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego
- tworzenie warunków dla rozwoju i ochrony dziedzictwa kultury ludowej
- zabezpieczenie zabytków przed nielegalnym wywozem za granicę.

Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe.

- 1.1. Wzmocnienie ośrodków dokumentacji zabytków oraz budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków
  - 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne. Programy: „Polskie regiony w europejskiej przestrzeni kulturowej”, „Promesa Ministra Kultury”
  - 1.3. Zwiększanie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych. Programy: „Trakt Królewski”
- Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz dziedzictwa kulturowego
- 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego
  - 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wywozem i przewozem przez granice

„Program opieki nad zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec” zakłada realizację priorytetów Narodowego Programu Kultury, a w szczególności ochrony i aktywnego zarządzania dziedzictwem kulturalnym – wykorzystywaniu go w alternatywnych gałęziach rozwoju.

4.2. Relacje Programu do dokumentów wojewódzkich i powiatowych

4.2.1. Dokumenty branżowe

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami dla Województwa Mazowieckiego

Cel strategiczny: Utrwalanie dziedzictwa kulturowego regionu w celu budowania tożsamości regionalnej oraz promocji turystycznej Mazowsza w kraju i za granicą w połączeniu z aktywizacją obywatelską i zawodową społeczności lokalnych. Kreowanie turystycznych pasm przyrodniczo – kulturowych.

Cele operacyjne i działania:

I. Zachowanie materialnej i niematerialnej spuścizny historycznej regionu

Działanie 1. Opieka nad zabytkami nieruchomymi – rozpoznanie i weryfikacja zasobów środowiska kulturowego

Działanie 2. Integracja systemów ochrony krajobrazu, przyrody i dziedzictwa kulturowego

Działanie 3. Ekspozowanie zabytków o szczególnej wartości:

- ośrodków krystalizujących regionalny krajobraz kulturowy;
- ważniejszych stanowisk archeologicznych;
- zabytków ruchomych zwłaszcza wytworów sztuki czy rzemiosła ludowego;

Działanie 4. Zapobieganie degradacji zabytków:

- wspieranie rewaloryzacji obiektów zabytkowych i działań służących opiece nad zabytkami,
- opracowanie zasad współpracy samorządów: wojewódzkiego, gminnych i powiatowych przy realizacji zadań ochrony zabytków, zwłaszcza warunków i form współpracy z właścicielami zabytków;
- opracowanie zasad postępowania w sytuacjach kryzysowych zagrożenia materialnego istnienia zabytków i ich wdrażanie;
- budowanie społecznej akceptacji dla ochrony zabytków;

- prowadzenie stałej współpracy z WUOZ w zakresie opracowania i monitorowania listy zabytków zagrożonych w istnieniu.

Działanie 5. Kształtowanie postaw promujących działania chroniące zabytki:

- upowszechnianie standardów wytycznych do prac konserwatorskich, restauratorskich, zabezpieczających, ratowniczych i interwencyjnych.

II. Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego wsi i miast historycznych

Działanie 1. Wypracowanie modelu wdrażania lokalnych programów rewitalizacji centrów małych miast historycznych.

Działanie 2. Promowanie tradycyjnych wzorców lokalnej architektury.

Działanie 3. Wspieranie rewitalizacji zespołów ruralistycznych i urbanistycznych.

III. Utrwalanie zasobów dziedzictwa kulturowego w świadomości mieszkańców

Działanie 1. Kreowanie wyobrażeń na temat tożsamości historycznej i kulturowej Mazowsza, z uwzględnieniem specyfiki lokalnej.

Działanie 2. Wykorzystanie tożsamości i wartości dziedzictwa jako elementu rozwoju regionalnego i lokalnego.

Działanie 3. Wspieranie działań organizacji pozarządowych w realizacji zadań związanych z edukacją regionalną.

Działanie 4. Wspieranie twórczości artystycznej, ludowej o znaczeniu lokalnym, regionalnym i ogólnonarodowym.

Działanie 5. Promowanie najlepszych rozwiązań w zakresie realizacji programów edukacyjnych o historii regionu (np. w formie konkursów).

IV. Promocja walorów kulturowych Mazowsza z wykorzystaniem nowoczesnych technologii

Działanie 1. Opracowanie i wdrażanie systemu informacji o najcenniejszych zabytkach regionu, ze szczególnym uwzględnieniem Warszawy jako metropolii o znaczeniu europejskim.

Działanie 2. Wykorzystanie nowoczesnych technologii do zwiększania dostępności dorobku kultury regionalnej.

Działanie 3. Promocja kultury ludowej Mazowsza.

Działanie 4. Wykorzystanie tożsamości kulturowej jako elementu marketingowego.

V. Zwiększenie dostępności obiektów zabytkowych poprzez ich wykorzystanie dla funkcji turystycznych, kulturalnych i edukacyjnych – kreowanie pasm przyrodniczo – kulturowych.

Działanie 1. Kreowanie pasm (powiązań) przyrodniczo – kulturowych w województwie ze szczególnym uwzględnieniem szlaków nadrzecznych.

Działanie 2. Wspieranie działań dotyczących komercyjnego wykorzystania obiektów zabytkowych na cele kulturalne, turystyczne i edukacyjne.

Działanie 3. Opracowanie modelu wykorzystania zadań opieki nad zabytkami dla generowania nowych miejsc pracy.

Pośrednio cele opieki nad zabytkami w województwie Mazowieckim uwzględnione są również w „Strategii Rozwoju Turystyki Województwa Mazowieckiego na lata 2007-2103”, w którym zaproponowane są konkretne produkty turystyczne w oparciu o dziedzictwo kulturowe Mazowsza.

Spodziewane rezultaty powyższych działań dla założeń opieki nad zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec:

- realizacja zasad partnerstwa publiczno-prywatnego w sferze adaptacji zabytków do nowych funkcji,
- powstrzymanie degradacji obiektów zabytkowych i wzrost estetyki przestrzeni,
- określenie zasad zagospodarowania i adaptacji zabytków oraz nadawania im nowych funkcji w celu zwiększenia ich atrakcyjności komercyjnej,

- podniesienie świadomości społeczeństwa o potrzebie zachowania dziedzictwa kulturowego,
- aktywizowanie społeczności wiejskiej z celu zachowania dziedzictwa kulturowego
- dostęp do informacji o zabytkach,
- wzmocnienie identyfikacji mieszkańców z miejscem zamieszkania,
- alternatywny rozwój gminy w oparciu o zabytki.

4.2.2. Dokumenty strategiczne

Wypis celów strategicznych oraz celów i kierunków działań dotyczących opieki nad zabytkami i utrzymaniu dziedzictwa kulturowego województwa mazowieckiego i powiatu grójeckiego.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego na lata 2007-2013

Cel generalny RPO brzmi: „Poprawa konkurencyjności regionu i zwiększanie spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej województwa”, w priorytecie 3 „Wzmacnianie endogenicznych czynników rozwoju województwa mazowieckiego” wyznacza się 2 osie: Oś V. „Wzmacnianie roli miast w rozwoju regionu” – mającej na celu „Wykorzystanie potencjału endogenicznego miast dla aktywizacji społeczno-gospodarczej regionu” poprzez: odnowę obszarów zdegradowanych i zagrożonych marginalizacją oraz wzrost atrakcyjności miast poprzez rozwój kultury, turystyki i rekreacji; Oś VI. „Wykorzystanie walorów naturalnych i kulturowych dla rozwoju turystyki i rekreacji” zmierzającej do „Wzrostu znaczenia turystyki jako czynnika stymulującego rozwój społeczno-gospodarczy regionu” poprzez: promocję i zwiększanie atrakcyjności turystycznej regionu i wzrost konkurencyjności regionalnych produktów turystycznych na rynku krajowym i zagranicznym.

Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego

Wizja województwa brzmi: „Mazowsze konkurencyjnym regionem w układzie europejskim i globalnym”. Priorytety związane z ochroną dziedzictwa kulturowego zawierają się w celu 5. „Poprawa atrakcyjności regionu. Kształtowanie jego wizerunku oraz promocja” i działaniach: 5.2. „Promocja i zwiększenie atrakcyjności turystycznej i rekreacyjnej regionu w oparciu o walory środowiska przyrodniczego i dziedzictwo kulturowe”, 5.3. „Kreowanie produktu regionu”, 5.4. „Współpraca międzyregionalna i międzynarodowa”, 5.5. „Integracja regionalna”, 5.6. „Wzmocnienie więzi kulturowo-społecznych w regionie”.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego

Celem polityki „Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego” w zakresie ochrony i wykorzystania wartości kulturowych jest kształtowanie tożsamości kulturowej Mazowsza, która adresowana jest do rejonów miast i miejscowości, które charakteryzują się najcenniejszymi układami urbanistycznymi, wartościami krajobrazowymi, tradycją historyczną, zabytkowymi obiektami. Plan zakłada ochronę obszarów takich jak: krajobrazy kulturowe, krajobraz kulturowy wsi i małych miast, zespoły budownictwa drewnianego, ośrodki tożsamości kulturowej regionu, układy urbanistyczne, miejsca pamięci narodowej.

Program Współpracy Samorządu Województwa Mazowieckiego z Organizacjami Pozarządowymi

Program Współpracy z Organizacjami Pozarządowymi dotyczy sfery ochrony zabytków w zakresie obszaru „Kultura, promocja i turystyka”, gdzie celem strategicznym jest pielęgnowanie polskości oraz rozwój i kształtowanie świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej mieszkańców Mazowsza, a także pielęgnowanie i rozwijanie ich tożsamości lokalnej i historycznej, która jest integralną częścią tożsamości całego narodu.

Strategia Rozwoju Powiatu Grójeckiego

Najważniejsze cele strategiczne mające największy wpływ na kształtowanie polityki społecznej i gospodarczej regionu to :

- wspieranie powstawania miejsc pracy wysokiej jakości,
- poprawa technicznej infrastruktury usług komunalnych i społecznych,
- pobudzanie aktywności gospodarczej i postawy przedsiębiorczości,
- lepsza oferta usług społecznych, adresowanych szczególnie do młodzieży.

Lokalna Strategia Rozwoju dla Lokalnej Grupy Działania „Kraina Kwitnących Sadów”

Cele strategii:

1. Rozwój turystyki rekreacyjnej i edukacyjnej w oparciu o zasoby kulturowe, walory turystyczne i sadownictwo.
2. Zrównoważony rozwój sadownictwa w oparciu o rozwój grup i organizacji producenckich, wykorzystanie zasobów wiedzy i wykorzystanie środków UE.
3. Poprawa istniejącej infrastruktury społecznej w oparciu o wykorzystanie środków UE i aktywizacja mieszkańców.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacja Programu do dokumentów strategicznych gminy

W „Strategii Rozwoju Gminy i Miasta Grójec” misje określono w perspektywie do roku 2020 i brzmi ona: „Grójec to stolica europejskiego jabłka z rozwiniętym przemysłem przetwórczym, gmina i miasto otwarte dla inwestorów z dobrym układem komunikacyjnym, bazą sportowo-rekreacyjną, ekologiczne, przyjazne dla ludzi”. Cele strategiczne dotyczące zagospodarowania przestrzennego oraz zachowania wartościowych obiektów i kultury to:

- Poprawa stanu rekomendowanych zabytków architektury,
- Odtworzona dla miasta centralna funkcja rynku,
- Dostępna różnorodna oferta kulturalna,
- Funkcjonujący system promocji miasta,
- Zachowanie dziedzictwa lokalnej kultury,
- Ład przestrzenny w mieście.

W „Zmianie Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Grójec” przyjęto podstawowe cele zagospodarowania przestrzennego wynikające ze stanu obecnego oraz z uwarunkowań rozwoju gminy. Założeniem planistycznym jest: „Osiągnięcie harmonijnego, wszechstronnego i trwałego rozwoju miasta i gminy zapewniającego stabilność gospodarczą, ład przestrzenny, zachowanie walorów przyrodniczo – krajobrazowych, pełne wyposażenie w urządzenia i obiekty infrastruktury, właściwą obsługę w zakresie komunikacji, zaspokojenie bieżących potrzeb mieszkańców oraz tworzenie warunków umożliwiających stały wzrost poziomu jakości życia i zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń”

Realizacja tego celu wymaga:

- zapewnienia właściwych możliwości rozwoju miasta jako regionalnego ośrodka koncentracji administracji, mieszkalnictwa, usług itp.,
- ugruntowania wiodącej roli sadownictwa i związanej z tym infrastruktury, przechowalnictwa, przetwórstwa itp.,
- wykorzystania szansy utworzenia strefy gospodarczej w Słomczynie,
- rozwinięcie sieci obiektów obsługi komunikacji na istniejących ciągach dróg krajowych i wojewódzkich,
- kształtowania struktury funkcjonalno-przestrzennej dostosowanej do systemów ekologicznych,
- rozwijania funkcji zgodnych z predyspozycjami środowiska,
- zabezpieczenia szczególnych wartości przyrodniczych i kulturowych, a także walorów dla rozwoju rekreacji, wypoczynku i turystyki,
- traktowania ochrony środowiska jako nierozłącznej części wszystkich procesów rozwojowych,
- prowadzenia racjonalnej gospodarki zasobami, zwłaszcza takimi jak woda, lasy, rolnicza przestrzeń produkcyjna itp.

Ponadto „Zmiana Studium...” wyznacza cele pośrednie warunkujące realizację założeń głównych.

Cele społeczne:

- rozwój samorządności lokalnej, szerokiego udziału mieszkańców w formułowaniu polityki rozwoju oraz realizacji społecznych inicjatyw, programów itp.
- podnoszenia poziomu warunków zamieszkania głównie w zakresie usług komunalnych, wyposażenia w infrastrukturę techniczną, obsługi komunikacyjnej itp.,
- wzrost poziomu zaspokojenia potrzeb lokalnych na usługi, w tym zwłaszcza w zakresie: ochrony zdrowia, oświaty i szkolnictwa, kultury i sportu
- tworzenia lokalnego rynku pracy, podejmowanie aktywnych form zwalczania bezrobocia itp.

Cele ekonomiczne

- dalszy rozwój sadownictwa a zwłaszcza jego bazy przechowalniczej, przetwórstwa i zbytu owoców i przetworów,
- infrastrukturyzacja i rozwój rolnictwa, hodowli i przetwórstwa rolno – spożywczego,
- utworzenie strefy gospodarczej w Słomczynie, grupującej szeroką gamę podmiotów działających w sferze produkcji, usług i handlu,
- rozwój indywidualnej przedsiębiorczości,
- tworzenie warunków i zachęt dla powstawania małych i średnich przedsiębiorstw produkcyjno – usługowych,

- tworzenie bazy dla rozwoju rekreacji i wypoczynku o zasięgu subregionalnym, z ofertą całorocznego funkcjonowania obiektów tworzonych na bazie istniejących zabytkowych zespołów pałacowo – parkowych,
- wzmocnienie i ugruntowanie funkcji miasta Grójec jako regionalnego ośrodka administracji, mieszkalnictwa, usług i produkcji, o znaczeniu wykraczającym poza obszar gminy i powiatu.

Cele przyrodnicze

- zachowanie istniejących wartości środowiska i jego walorów krajobrazowych, a w tym: ciągi rzeki Jeziorki, ciągów rzek Kraski i Molnicy, zabytkowych zespołów pałacowo – parkowych, kompleksów lasów ochronnych i śródpolnych,
- zahamowanie procesów degradacji środowiska,
- ochrona obszarów terenów otwartych, stanowiących rolniczą przestrzeń produkcyjną, głównie poprzez przeciwdziałanie rozpraszaniu zabudowy,
- ochrona zasobów wód podziemnych,
- poprawę zdrowotnych warunków życia mieszkańców, zwłaszcza w kontekście stosowanych na szeroką skalę zabiegów agrotechnicznych w uprawach sadowniczych,
- wypracowanie formuły wykorzystania dla celów rekreacyjnych fragmentów obszarów objętych ochroną prawną,
- rozszerzenie zakresu prawnej ochrony wartościowych elementów środowiska,
- ochrona złóż surowców mineralnych.

Cele kulturowe

- zachowanie tożsamości kulturowej obszaru,
- zachowanie specyfiki i walorów krajobrazu przyrodniczo – kulturowego,
- rozszerzenie zakresu prawnej ochrony terenów, obiektów dziedzictwa kulturowego, układów przestrzennych.

Cele przestrzenne

- porządkowanie struktury przestrzennej osadnictwa poprzez: przeciwdziałanie rozproszeniu zabudowy, racjonalne wykorzystanie terenów w obrębie granic istniejącego zainwestowania, przeciwdziałanie dalszej obudowie ciągów dróg krajowych, wojewódzkich i powiatowych, określenie terenów przeznaczonych pod zabudowę letniskową,
- w obrębie miasta, porządkowanie struktury zabudowy ukierunkowanej na: wyodrębnienie ścisłego centrum, porządkowanie układu komunikacyjnego, zapewnienie właściwej obsługi parkowania,
- wyeliminowanie lub minimalizacja konfliktów wynikających z sąsiedztwa różnych form zagospodarowania i użytkowania terenów, w tym głównie:
  - z bezpośredniego styku obszarów sadowniczych z terenami zabudowy mieszkalnej,
  - z przebiegu, zwłaszcza na terenie miasta dróg krajowych, lokalizacji towarzyszących obiektów obsługi komunikacji itp.,
- ochrona walorów przyrodniczych obszarów położonych wzdłuż rzek i cieków,
- porządkowanie i rozbudowa układu drogowego, w tym zwłaszcza:
  - przebudowa i modernizacja miejskiego układu komunikacyjnego, z przeprowadzeniem w maksymalnie możliwym stopniu rozdziału funkcji tranzytowych i obsługujących, szczególnie w obszarze centrum miasta
  - przebudowa i modernizacja istniejącego na terenie gminy układu dróg krajowych, wojewódzkich i powiatowych, polegająca na dostosowaniu parametrów do obowiązującej klasyfikacji

- rozbudowa sieci parkingów w dostosowaniu do potrzeb i stale rosnącego poziomu motoryzacji
- rozwinięcie układu drogowego wewnątrz obszaru gminy dla usprawnienia połączeń komunikacyjnych pomiędzy jednostkami osadniczymi i modernizacja połączeń z zewnętrznym układem dróg krajowych i wojewódzkich.

„Lokalny Program Rewitalizacji Obszarów Miejskich Miasta Grójec” wskazuje obszary centrum miasta, które należy poddać odnowie. Jest to rejon wyznaczony ulicami: Targowa, Stodolna, Stokowa, Starostkowa, Poświętne, Piotra Skargi, Piłsudskiego, Krótka, Aleja Niepodległości, Poczтовая, Starostwo, Koziętułskiego, Środkowa, Targowa i Osiedle Polna. Na podstawie analizy stanu obecnego wyodrębniono cele rewitalizacji w obszarze przestrzennym, zmierzające do zmniejszenia negatywnego ich oddziaływania na otoczenie zewnętrzne:

- Poprawa funkcjonalności struktury ruchu kołowego, ruchu pieszego i estetyki przestrzeni publicznych
- Rozwój miejskiej komunikacji zbiorowej
- Likwidacja tzw. „niskiej emisji”
- Dokończenie budowy kanalizacji sanitarnej oraz modernizacja kanalizacji deszczowej
- Wdrażanie racjonalnej gospodarki odpadami
- Ochrona obiektów cennych architektonicznie i obszarów przyrodniczo-cennych
- Przebudowy lub/i remont publicznej infrastruktury związanej z rozwojem funkcji turystycznych, rekreacyjnych, kulturalnych i sportowych połączonych z działalnością gospodarczą
- Poprawa warunków oraz bazy kulturalno-sportowej umożliwiającej rozwój aktywności mieszkańców Miasta.

5.2. Charakterystyka zasobów, analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

Herb miasta Grójca wywodzi się z napiętnego wyobrażenia i jest wierny swemu sfragistycznemu pierwowzorowi z XVIII wieku. Herb nawiązuje do czasów, kiedy Grodziec (Grójec) był grodem, u podnóża którego wyrosła osada targowa przekształcona następnie w miasto. Herb przedstawia „w błękitnym (niebieskim) polu tarczy herbowej brama forteczna ciosowa (biała), trzy blankowane baszty z otworami strzelniczymi i czerwonymi, spiczastymi daszkami. W prześwicie bramy mąż zbrojny”. To przedstawienie przyjęte zostało uchwałą Rady Miejskiej w Grójcu dnia 12 kwietnia 1995 roku, jako obowiązujące.

5.2.1. Zarys historii obszaru

Grójec jest uznawany za jedną z najstarszych osad na południowym Mazowszu. Pierwsze ślady osadnictwa sięgają VII w.p.n.e.. Osada do XVII wieku nazywana była Grodziec, później Groiec, Grojec a od XIX wieku występuje w obecnej formie - Grójec.

W XI-XII wieku Grójec był grodem kasztelańskim, przy którym była parafia i archidiakoniat (przeniesiony ok. 1250 do Czerska). Pierwsza pisemna wzmianka o Grójcu pochodzi z 1234 roku. W 1419 roku osada dostaje od księcia mazowieckiego Janusza I prawa miejskie (przywileje chełmińskie). Przywileje Zygmunta I Starego i Zygmunta Augusta zezwalały na odbywanie targów i jarmarków, a także prawo do pobierania opłaty za przejazd przez most rzeki Molnicy, która w tym czasie była rzeką splawną.

Od XIV w. aż do upadku Polski w końcu XVIII w. Grójec był siedzibą powiatu grójeckiego, wchodzącego w skład ziemi czerskiej, podobnie jak powiaty warecki, czerski i garwoliński. W 1526 roku po inkorporacji Grójec wraz z Mazowszem wchodzi w skład Korony.

W latach 1520-1530 trwała budowa gotyckiego murowanego Kościoła Parafialnego p.w. św. Mikołaja z dzwonnica.

W średniowieczu w Grójcu działały cechy: kuśnierzy, krawców, piekarzy, rzeźników, szewców, struniarzy i piwowarów. Potop szwedzki powoduje duże zniszczenia i hamuje dalszy rozwój miasta. Po III rozbiorze Polski Grójec wchodzi w obszar zaboru pruskiego (Prus Południowych). W okresie Księstwa Warszawskiego Grójec jest stolicą powiatu i wchodzi w skład departamentu warszawskiego od 1815 roku w kongresowym Królestwie Polskim.

W XIX wieku zaczęto w okolicy Grójca zakładać pierwsze na większą skalę sady. W tym czasie rozpoczęto również budowę kolejek wąskotorowych wokół Warszawy. Miasto zyskało dzięki temu połączenie z Warszawą, Mogielnicą, Nowym Miastem nad Pilicą oraz z cukrownią „Czersk” koło Jasiołca. W 1914 roku miasto otrzymało zezwolenie na odbywanie sześciu jarmarków w roku, wszystkie w czwartki. W I połowie XIX wieku nastąpiło ożywienie gospodarcze: więcej targów, rozwój przemysłu i rzemiosła, pojawiają się nowe budowle w mieście (murowane domy w rynku, klasycywny Ratusz, poczta, szkoła, szpital, hale targowe) na wsiach dwory szlacheckie wraz z założeniami parkowymi i folwarkami. W tym czasie powstaje droga z Warszawy przez Grójec, Radom i Kielce do Krakowa.

Na terenie obecnej gminy Grójec zamieszkiwało wiele rodów szlacheckich, świadczą o tym zachowane głównie XIX wieczne pałace i dwory wraz z terenami parków. Swe siedziby miały znaczące rody, m.in. Lubomirscy, Prazmowscy i Koziatulscy. Pałace i dwory powstały w miejscowościach: Fałęcin, Głuchów, Gościeńczyce, Kobylin, Kociszew, Kośmin, Krobów, Lesznowola, Pabierowice, Skurów, Uleniec, Wola Worowska, i Zalesie.

Żydzi w Grójcu zaczęli osiedlać się w końcu XVIII wieku, na przełomie XVIII i XIX wieku kahał uzyskał samodzielność. Założono wówczas cmentarz i wybudowano drewnianą synagogę, która spłonęła w 1812 r. W początkach XX w. wzniesiono nową, w miejscu „starej” synagogi. Sąsiadowała z drewnianą synagogą z połowy XIX w. i drewnianym domem rabina. Dzielnica żydowska ukształtowała się wzdłuż kilku ulic, które wówczas nosiły nazwy: Warszawska, Mogielnicka, Kościelna, Rynek, Lewiczyńska, Skargi, Piłsudskiego, Zatylna, Radomska, Szpitalna.

W czasie wojennym teren grójecczyzny znalazł się w niemieckiej strefie okupacyjnej.

W początkowym okresie wojny, w Grójcu przebywało około 5200 Żydów. Po zajęciu miasta przez wojska niemieckie w dniu 12 września 1939 r. zmuszono do opuszczenia Grójca żydowskich mężczyzn w wieku od 15 do 55 lat. W listopadzie 1940 r. utworzono getto, które obejmowało ulice: Kościelną, Zatylną, Stodolną, Starostokową, Nowostokową. W Grójcu

istniał także obóz pracy dla Żydów. Więźniowie pracowali przy robotach wodno-melioracyjnych. W 1942 r. przebywało w nim około 400 osób. Ostatnich 200 grójeckich Żydów, w większości rzemieślników, zgładzono 14 lipca 1943 r. w Chynowie 3 km od Góry Kalwarii.

W wyniku reformy podziału administracyjnego kraju w 1975 roku Grójec znalazł się w nowo utworzonym województwie radomskim, jako ośrodek miasta i gminy. W 1990 roku Grójec stał się siedzibą Urzędu Rejonowego działającego na terytorium 1390 km² i obejmującego gminy: Belsk Duży, Błędów, Chynów, Goszczyn, Grójec, Jasieniec, Mogielnica, Nowe Miasto n. Pilicą, Pniewy, Promna i Warka. Obecnie gmina i miasto Grójec należy do województwa mazowieckiego i jest siedziba władz powiatowych (obejmującego gminy: Belsk Duży, Błędów, Chynów, Goszczyn, Grójec, Jasieniec, Mogielnica, Nowe Miasto n. Pilicą, Pniewy, Tarczyn i Warka).

5.2.2. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy to (zgodnie z definicją ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami): „przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze”.

Grójec jest położony w centralnej Polsce, w województwie mazowieckim, na pograniczu Wysoczyzny Rawskiej i Równiny Warszawskiej, w odległości 45 km od Warszawy. Miasto liczy 15.456 mieszkańców, gmina łącznie 23.927 (dane na 31.12. 2010 r.). Miasto jest miastem powiatowym obejmującym swoim zasięgiem 10 gmin. Gmina Grójec zajmuje powierzchnię 120,64 km², w tym tereny miejskie stanowią ok. 5%, a pozostałe 95% to tereny wiejskie. Na terenach wiejskich znajduje się 40 miejscowości, z których największe to: Lesznowola, Głuchów, Kobylin, Krobów, Uleniec, Wola Worowska.

Grójec leży na skrzyżowaniu drogi krajowej nr 7 Gdańsk - Warszawa - Kraków i drogi krajowej nr 50. Położenie takie gwarantuje korzystne połączenie ze stolicą, Radomiem, Łodzią, zwłaszcza po wybudowaniu obwodnicy na drodze nr 7. Układ sieci drogowej w gminie nie zmienia się zasadniczo.

Gmina położona jest na lewym brzegu Wisły, w zlewni II rzędu rzeki Jeziorki. Najważniejszymi ciekami przepływającymi przez teren gminy są Jeziorka wraz z jej dopływem Kraską oraz Molnica (dopływ Kraski). Pod względem hydrogeologicznym, obszar gminy i miasta Grójec położony jest w prowincji nizinnej, w paśmie równinnych zbiorników czwartorzędowych. Wody podziemne dla zaopatrzenia w wodę gminy ujmowane są z GZWP Nr 215 Subniecka Warszawska.

Na terenie gminy Grójec dominują gleby brunatno ziemne z przewagą gleb brunatnych kwaśnych i wyługowanych wytworzonych ze zwietrzelin skał osadowych. Miejscami, we wschodniej części gminy występują czarnoziemy wytworzone z glin i osadów pyłowych. W gminie rozwija się sadownictwo jako dominująca forma rolnictwa.

O bogactwie przyrodniczym i krajobrazowym gminy Grójec świadczy spora ilość terenów leśnych (wskaźnik lesistości gminy wynosi 11,55%) oraz rozbudowany system obszarów chronionych (około 62% powierzchni gminy stanowią obszary objęte różnymi formami ochrony prawnej). W granicach gminy znajduje się 1 rezerwat przyrody - „Łęgacz nad Jeziorką” - i 1 obszar chronionego krajobrazu - „Dolina rzeki Jeziorki” - o łącznej powierzchni 7 478,9 ha. W gminie występują również formy ochrony indywidualnej w postaci pomników przyrody. Ponadto w gminie znajduje się 13 parków wiejskich o wartościach zabytkowych i historycznych liczne parki podworskie. Parki są w: Fałęcinie, Głuchowie, Gościeńcyczach, Kobylinie, Kociszewie, Kośminie, Krobowie, Lesznowoli, Mirowicach, Pabierowicach, Skurowie, Uleńcu i Zalesiu.

Sieć osadniczą gminy Grójec tworzy miasto oraz 40 miejscowości. Obsługę ludności na poziomie lokalnym pełni miasto, gdzie funkcjonuje administracja samorządowa, instytucje i obiekty użyteczności publicznej: placówki oświaty, służby zdrowia, kultury i sportu oraz inne obiekty i usługi. Obsługę ludności na poziomie ponadlokalnym pełnią okoliczne miasta, m.in.: Radom, Warszawa.

Podstawowe zasoby mieszkaniowe gminy Grójec stanowi zabudowa zagrodowa z udziałem indywidualnej zabudowy jednorodzinnej we wszystkich sołectwach w gminie oraz zabudowa jednorodzinna, a także zabudowa miejska w Grójcu, na którą składają się: zabudowa rynku i centrum w formie kamienic, zabudowa osiedli jedno i wielorodzinnych. Na terenie obecnej gminy zachowały się XIX wieczne pałce i dwory wraz z terenami parków.

Zaniedbania są najgroźniejsze dla zabudowy mieszkaniowej i gospodarczej, szczególnie wykonanej w technice drewnianej, dotyczy to również terenu miasta gdzie bardzo dużo obiektów drewnianych nie zachowało się. Zagrożeniem dla tradycyjnego krajobrazu oraz utrzymania lokalnego charakteru miejscowej architektury i budownictwa jest potrzeba dostosowania do obecnych norm i potrzeb. Zabytkowe obiekty, a zwłaszcza domy mieszkalne tracą swój charakter po przebudowie, rozbudowie, modernizacji, np. nadbudowy (zniekształcanie formy architektonicznej), wymiana okien (likwidacja detali architektonicznych), montaż nowoczesnych urządzeń, itp. Liczne szkody w tradycyjnej zabudowie przyniosło również zaprzestanie użytkowania, a co za tym idzie niszczenie obiektów.

Niewiele zachowało się obiektów po ludności pochodzenia żydowskiego, nie zachowały się łaźnie, synagoga, pozostałości to głównie domy drewniane na ulicach Lewicyńskiej i Mszczonowskiej w Grójcu.

Ważnym elementem kulturowego krajobrazu gminy są miejsca kultu religijnego. Najwyższe znaczenie dla gminy mają zespoły kościelne w Grójcu (p.w. Mikołaja Biskupa, p.w. Miłosierdzia Bożego), Worowie (p.w. Najświętszego Serca Jezusa) i Lesznoli (p.w. Błogosławionego Honorata Koźmińskiego) oraz cmentarze w Grójcu i Worowie. Są to zabytki, których prawa własności są uregulowane, są odnowione, zagospodarowane. Obiekty te funkcjonują i są użytkowane zgodnie ze swoim przeznaczeniem.

Wartość historyczną czy symboliczną mają miejsca pamięci narodowej związane z martyrologią narodu polskiego i żydowskiego. Są to ważne obiekty dla wzmacniania tożsamości mieszkańców. W większości przypadków są to współcześnie wystawione obiekty, w formie prostej płyty lub kamienia w płytą lub też nagrobki bohaterów, które nie mają zasadniczej wartości artystycznej.

Niezbyt częstym, ale występującym motywem w krajobrazie gminy są kapliczki i krzyże przydrożne. Najczęściej występujące krzyże to drewniane dość wysokie (powyżej 3 metrów) ustawione na rozdrożach lub krzyże kamienne ustawione na postumencie schodkowym kamiennym o prostej formie i bryłach geometrycznych – forma pasyjki. Występują również kapliczki pasyjne ze zwieńczeniem w formie ozdobnego krzyża żeliwnego. Konserwacją, porządkowaniem oraz dekorowaniem kapliczek zajmują się najczęściej mieszkańcy poszczególnych miejscowości.

Krajobraz kulturowy gminy Grójec jest różnorodny. Centrum stanowi miasto, gminę przecina trasa nr 7 z węzłami komunikacyjnymi, wsie są skupione przy drogach, często rozczłonkowane przez pola uprawne i sady.

5.2.3. Obiekty zabytkowe nieruchome na terenie gminy

5.2.3.1. Obiekty wpisane do Rejestru Zabytków

Informacje na podstawie wykazu Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie – Delegatura w Radomiu.

Do Centralnego Rejestru Decyzji Konserwatora Zabytków wpisane są cenne zabytki architektoniczne znajdujące się na terenie gminy Grójec:

	Adres	Obiekt	Datowanie	Numer rejestru
Zabytki z terenu miasta Grójec:				
1.	Grójec ul. Armii Krajowej 34	Szkoła Podstawowa nr 3	Poł. XIX w.	Rejestr 219/A z 19.11.1959 oraz 130/A z 12.02.1982
2.	Grójec ul. Jatkowa	Jatki	1 poł. XIX w.	Rejestr 474/62 z 23.03.1962
3.	Grójec ul. Mogielnicka	Cmentarz ewangelicki	XIX w.	Rejestr 471/A z 05.11.1991
4.	Grójec ul. Mogielnicka	Cmentarz żydowski	1794-1942	Rejestr 407/A z 05.11.1989
5.	Grójec ul. Niepodległości 6	Poczta	I połowa XX w.	Rejestr 475/A/62 z 23.03.1962 oraz 129/A z 12.02.1982
6.	Grójec ul. Niepodległości 20	Dom	XIX w.	Rejestr 358/A z 04.11.1986
7.	Grójec ul. Piłsudskiego 11	Budynek mieszkalny	1905 1907	Rejestr 322/A z 30.08.1985
8.	Grójec ul. Piotra Skargi 10	Szpital	1855-57 XVIII-XIX	Rejestr 220/A/59 z 19.11.1959 oraz 132/A z 12.02.1982
9.	Grójec ul. Plac Wolności 1	Ratusz	1821-24	Rejestr 473/A/62 z 23.03.1962 oraz 131/A z 12.02.1982
10.	Grójec ul. Plac Wolności 2	Budynek mieszkalny	I poł. XX w. XIX w.	Rejestr 476/62 z 23.03.1962
11.	Grójec ul. Przedstacyjna	Grójecka Kolejka Dojazdowa – przestrzenny układ komunikacyjny	1892-1925	Rej. 540/A/94 z 30.05.1994 oraz 1586-A z 17.05.1994.
12.	Grójec ul. Worowska 1	Kościół p.w. Mikołaja Biskupa	1520-30	Rejestr 67/A z 05.03.1981
13.	Grójec ul. Worowska 1	Dzwonnica przy kościele p.w. Mikołaja Biskupa	1889	Rejestr – Decyzja nr 1034/2011
Zabytki z terenu gminy:				
14.	Fałęcin	Zespół pałacowy - pałac, budynek mieszkalny	2 ćw. XX wieku I połowa XIX w.	Rejestr 446/A/90 z 06.08.1990
15.	Fałęcin	Zespół pałacowy - park	2 ćw. XX wieku I połowa XIX w.	Rejestr 446/A/90 z 06.08.1990
16.	Głuchów	Zespół pałacowy -	Koniec XVIII-	Rejestr 1055/A/74 z

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015

		pałac	XIX	22.05.1974 oraz 51/A z 07.05.1980
17.	Głuchów	Zespół pałacowy - park	Koniec XVIII-XIX	Rejestr 1055/A/74 z 22.05.1974 oraz 51/A z 07.05.1980
18.	Gościeńczyce	Park		Rejestr 348/A z 22.10.1986
19.	Kobylin 37	Zespół pałacowy - dwór	I połowa XIX w.	Rejestr 175/A z 08.06.1982
20.	Kobylin 37	Zespół pałacowy park	I połowa XIX w.	Rejestr 175/A z 08.06.1982
21.	Kociszew	Zespół dworsko-parkowy - dwór	1938-39 1. 1935-36	Rejestr decyzją MWKZ w Warszawie nr 1412/09 z dnia 21.12.2009
22.	Kociszew	Zespół dworsko-parkowy - park	1938-39 1. 1935-36	Rejestr decyzją MWKZ w Warszawie nr 1412/09 z dnia 21.12.2009
23.	Kośmin PGR	Zespół dworski Budynek mieszkalny - dawny dwór Ciechan	3 ćw. XIX w. XIX/XX	Rejestr 214/A z 30.05.1983
24.	Kośmin PGR	Zespół dworski - park	3 ćw. XIX w. XIX/XX	Rejestr 214/A z 30.05.1983
25.	Krobów	Zespół dworski - dwór, obecnie budynek administracyjno-mieszkalny	XIX/ XX w. 2 połowa XIX w.	Rejestr 1170/A/75 z 22.05.1975 oraz 99/A z 18.03.1981
26.	Krobów	Zespół dworski - park	XIX/ XX w. 2 połowa XIX w.	Rejestr 1170/A/75 z 22.05.1975 oraz 99/A z 18.03.1981
27.	Krobów 2	Wiatrak koźlak	Koniec XIX w. I ćw. XX w. 1922	Rejestr 21/A z 26.02.1980 - wiatrak nie istnieje
28.	Lesznówola	Zespół dworsko - parkowy - dwór	Poł. XIX w.	Rejestr - decyzja uzupełniająca z 29.05.1995 zespół dworsko parkowy wraz z folwarkiem, układem wodnym i ogrodem
29.	Lesznówola	Zespół dworsko - parkowy - park	2 poł. XVIII w.	Rejestr 346/A/86 z 22.10.1986 i 29.05.1995
30.	Mirowice	Park dworski		Rejestr 462/A z 02.09.1991
31.	Pabierowice	Zespół dworski - dwór	2 poł. XIX w.	Rejestr 1172/A/75 z 22.05.1975, 136/A z 15.02.1982 i 18.06.2000
32.	Pabierowice	Zespół dworski -	2 poł. XIX w.	Rejestr 1172/A/75 z

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015

		park		22.05.1975, 136/A z 15.02.1982 i 18.06.2000
33.	Skurów	Park	2 poł XIX w.	Rejestr 349/A z 24.10.1986
34.	Uleniec	Park przy dworze	XIX w.	Rejestr 347/A z 22.10.1986
35.	Wola Worowska	Pałac	2 poł. XIX w.	Rejestr 1176 z 22.05.1975 oraz 220/A z 06.07.1983
36.	Worów	Kościół parafialny p.w. Serca Jezusowego neogotycki	XIX w. 1898 r.	Rejestr 1177/A/75 z 22.05.1975 oraz 185/A z 15.10.1982
37.	Zalesie	Zespół pałacowy - dwór	XIX w.	Rejestr 204/A z 14.04.1983
38.	Zalesie	Zespół pałacowy – park	XIX w.	Rejestr 204/A z 14.04.1983

Wymienione wyżej obiekty objęte są rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr. 162 poz. 1568).

Zabytki z terenu miasta Grójec wpisane do Rejestru Zabytków:

Szkoła Podstawowa nr 3
Grójec ul. Armii Krajowej 34

Jatki
Grójec ul. Jatkowa

Cmentarz ewangelicki
Grójec ul. Mogielnicka

Cmentarz żydowski
Grójec ul. Mogielnicka

Poczta
Grójec ul. Niepodległości 6

Dom
Grójec ul. Niepodległości 20

Budynek mieszkalny
Grójec ul. Piłsudskiego 11

Szpital
Grójec ul. Piotra Skargi 10

Ratusz
Grójec ul. Plac Wolności 1

Budynek mieszkalny
Grójec ul. Plac Wolności 2

Grójecka Kolejka Dojazdowa – przestrzenny
układ komunikacyjny
Grójec ul. Przedstacyjna

Kościół p.w. Mikołaja Biskupa
Grójec ul. Worowska 1

Dzwonnica przy kościół p.w. Mikołaja Biskupa
Grójec ul. Worowska 1

Zabytki z terenu gminy Grójec wpisane do Rejestru Zabytków:

Pałac w Fałęcinie

Park w Fałęcinie

Zespół pałacowy w Głuchowie

Park w Głuchowie

Park w Gościeńcach

Park w Mirowicach

Dwór w Kobylinie

Park w Kobylinie

Dwór w Kociszewie

Park w Kociszewie

Dawny dwór Ciechan w Kośminie

Park w Kośminie

Dwór w Krobowie

Park w Krobowie

Dwór w Lesznówoli

Park w Lesznówoli

Dwór w Pabierowicach

Park w Pabierowicach

Park w Skurowie

Park przy dworze w Uleńcu

Pałac w Woli Worowskiej

Kościół parafialny w Worowie

Dwór w Zalesiu

Park w Zalesiu

Karty poszczególnych obiektów znajdujących się w Rejestrze Zabytków Województwa Mazowieckiego znajdują się w Gminnej Ewidencji Zabytków dla Gminy i Miasta Grójec, która stanowi nieodłączny załącznik i podstawę sporządzenia niniejszego opracowania.

5.2.3.2. Obiekty znajdujące się w Ewidencji Zabytków

Na kartach adresowych Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków znajdują się obiekty z terenu gminy Grójec. Karty adresowe były wykonywane głównie w drugiej połowie lat 70-tych i pierwszej połowie lat 80-tych XX-ego wieku. Stan wielu znajdujących się na nich obiektów już wtedy często był nienajlepszy, zwłaszcza, że większość obiektów to domy mieszkalne i zabudowa gospodarcza, stale użytkowana i wymagająca remontów lub popadająca w całkowitą ruinę. Podstawowym zagrożeniem dla utrzymania wielu wartościowych obiektów zabytkowych na terenie gminy Grójec jest ich zły stan techniczny.

Poniższy wykaz stanowi zapis architektonicznego krajobrazu gminy Grójec, który powinien być wzięty pod uwagę przy definiowaniu aktualnego charakteru zabudowy.

Ewidencja zabytków nieruchomych na terenie gminy Grójec:

I.p.	Adres	Zabytek	Datowanie	Informacje	Uwagi
1.	Fałęcin	Zespół pałacowy - pałac, budynek mieszkalny murowany	2 ćw. XX wieku I połowa XIX w.	Rejestr 446/A/90 z 06.08.1990	
2.	Fałęcin	Zespół pałacowy - park	2 ćw. XX wieku I połowa XIX w.	Rejestr 446/A/90 z 06.08.1990	
3.	Fałęcin 9	Dom drewniany	Ok. 1920 r.		
4.	Głuchów 46	Dom drewniany	Ok. 1935 r.		Obecnie ul. Leśna 15
5.	Głuchów	Zespół pałacowy - pałac	Koniec XVIII-XIX	Rejestr 1055/A/74 z 22.05.1974 oraz 51/A z 07.05.1980	
6.	Głuchów	Zespół pałacowy - park	Koniec XVIII-XIX	Rejestr 1055/A/74 z 22.05.1974 oraz 51/A z 07.05.1980	
7.	Gościeńczyce	Dwór murowany	Pocz. XX w.		
8.	Gościeńczyce	Kapliczka murowana	I ćw. XX w.		
9.	Gościeńczyce	Młyn, kompleks	XIX w.		

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015

		zabudowań			
10.	Gościeńczyce	Zabudowania dworskie murowane	XIX/XX w.		
11.	Gościeńczyce	Budynek handlowy kompleks zabudowań dworskich	XIX w.	Murowane	
12.	Gościeńczyce	Zespół dworski - park		Rejestr 348/A z 22.10.1986	
13.	Gościeńczyce	Mur i brama murowane z cegły	XIX/XX w.		
14.	Gościeńczyce (obok szkoły)	Dom mieszkalny	I ćw. XX w.		
15.	Gościeńczyce (obok szkoły)	Dom mieszkalny	I ćw. XX w.		
16.	Gościeńczyce (naprzeciw zabudowań dworskich)	Dom mieszkalny	XIX/XX w.		

17.	Grójec ul. Armii Krajowej 2	Hale targowe murowane	Poł .XIX w.		
18.	Grójec ul. Armii Krajowej 4	Budynek mieszkalny murowany			
19.	Grójec ul. Armii Krajowej 6	Budynek mieszkalny murowany	I ćw. XX w.		
20.	Grójec ul. Armii Krajowej 7	Budynek mieszkalny murowany	Koniec XIX w.		
21.	Grójec ul. Armii Krajowej 10	Budynek mieszkalny murowany	Koniec XIX w.		
22.	Grójec ul. Armii Krajowej 12/14	Budynek mieszkalny murowany	3 ćw. XIX w.		
23.	Grójec ul. Armii Krajowej 13 a	Dom mieszkalny murowany	4 ćw. XIX w.		
24.	Grójec ul. Armii Krajowej 15	Budynek mieszkalny murowany	Koniec XIX w.		
25.	Grójec ul. Armii Krajowej 16	Budynek mieszkalny murowany	Koniec XIX w.		
26.	Grójec ul. Armii Krajowej 18	Budynek mieszkalny murowany	Połowa XIX w.		
27.	Grójec ul. Armii Krajowej 21	Więżenie, budynek murowany	Koniec XIX w.		
28.	Grójec ul. Armii Krajowej 22	Budynek mieszkalny murowany	3 ćw. XIX w.		
29.	Grójec ul. Armii Krajowej 30	Budynek mieszkalny murowany	Koniec XX w.		
30.	Grójec ul. Armii Krajowej 32	Budynek mieszkalny murowany	Pocz. XX w.		
31.	Grójec ul. Armii Krajowej 34	Szkoła Podstawowa nr 3 murowana	Poł. XIX w.		
32.	Grójec ul. Armii Krajowej 40	Budynek mieszkalny murowany	I ćw. XX w.		
33.	Grójec ul. Jatkowa	Jatki murowane z cegły	1 poł. XIX w.	Rejestr 474/62 z 23.03.1962	
34.	Grójec ul.	Dom murowany	I poł. XIX w.		

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015

	Jatkowa 1				
35.	Grójec ul. Kościelna 3	Budynek mieszkalny drewniany	3 ćw. XIX w.		
36.	Grójec ul. Kościelna 7	Budynek mieszkalny murowany z cegły, tynkowany	Ok. 1912 r.		
37.	Grójec ul. Lewczyńska	Kapliczka NMP, murowana	koniec XVIII w.		
38.	Grójec ul. Lewczyńska 1	Dom mieszkalny drewniany	4 ćw. XIX w.		
39.	Grójec ul. Lewczyńska	Bożnica żydowska murowana	Pocz. XX w.		Budynek przebudowany
40.	Grójec ul. Lewczyńska 7	Dom mieszkalny drewniany	3 ćw. XIX w.		
41.	Grójec ul. Lewczyńska 20	Dom mieszkalny drewniany	4 ćw. XIX w.		
42.	Grójec ul. Lewczyńska 24	Dom mieszkalny drewniany	4 ćw. XIX w.		
43.	Grójec ul. Lewczyńska 26	Dom mieszkalny murowany	l. 20 XX w.		
44.	Grójec ul. Mogielnicka	Cmentarz ewangelicki	XIX w.	Rejestr 471/A z 05.11.1991	
45.	Grójec ul. Mogielnicka	Cmentarz rzymsko-katolicki	1918		
46.	Grójec ul. Mogielnicka	Cmentarz żydowski	1794-1942	Rejestr 407/A z 05.11.1989	
47.	Grójec ul. Mogielnicka 6	Dom mieszkalny drewniany	Koniec XIX w.		
48.	Grójec ul. Mogielnicka 8	Dom mieszkalny murowany	l. 20 XX w.		
49.	Grójec ul. Mogielnicka 15	Budynek mieszkalny murowany	1 ćw. XX w.		
50.	Grójec ul. Mszczonowska	Cmentarz rzymsko-katolicki	Połowa XIX w.		
51.	Grójec ul. Mszczonowska 2	Budynek mieszkalny murowany	Koniec XIX w.		
52.	Grójec ul. Mszczonowska 4	Budynek mieszkalny murowany	Koniec XIX w.		
53.	Grójec ul. Mszczonowska 6	Dom mieszkalny murowany	4 ćw. XIX w.		
54.	Grójec ul. Mszczonowska 8	Dom mieszkalny murowany	1 ćw. XX w.		
55.	Grójec ul. Mszczonowska 22	Budynek mieszkalny murowany	Początek XX w.		
56.	Grójec ul. Niepodległości 1	Budynek mieszkalny murowany	1912 r.		
57.	Grójec ul. Niepodległości 5	Budynek mieszkalny murowany	1905-1909 r.		
58.	Grójec ul. Niepodległości 6	Poczta, budynek murowany	I połowa XX w.	Rejestr 475/A/62 z 23.03.1962 oraz 129/A z 12.02.1982	
59.	Grójec ul. Niepodległości 6	Oficyna I przy poczcie	I połowa XX w.		

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015

60.	Grójec ul. Niepodległości 6	Oficyna II przy poczcie	I połowa XX w.		
61.	Grójec ul. Niepodległości 9	Budynek mieszkalny murowany	połowa XX w.		
62.	Grójec ul. Niepodległości 20	Dom	XIX w.	Rejestr 358/A z 04.11.1986	
63.	Grójec ul. Ogrodowa	Kapliczka Matki Boskiej murowana			
64.	Grójec ul. Ogrodowa 8	Dom mieszkalny drewniany	4 ćw. XIX w.		
65.	Grójec ul. Ogrodowa 11-13	Dom mieszkalny drewniany	4 ćw. XIX w.		
66.	Grójec ul. Ogrodowa 17	Dom mieszkalny drewniany	4 ćw. XIX w.		
67.	Grójec ul. Ogrodowa 24	Dom mieszkalny drewniany	4 ćw. XIX w.		
68.	Grójec ul. Piłsudskiego 4	Budynek mieszkalny murowany	Koniec XIX w.		
69.	Grójec ul. Piłsudskiego 7	Budynek mieszkalny murowany	l. 30 XX w.		

70.	Grójec ul. Piłsudskiego 11	Budynek mieszkalny murowany	1905 1907	Rejestr 322/A z 30.08.1985	
71.	Grójec ul. Piłsudskiego 38	Budynek mieszkalny murowany	1912 r.		
72.	Grójec ul. Piłsudskiego 41	Budynek mieszkalny murowany dawna kaflarnia	1911-1915		
73.	Grójec ul. Piłsudskiego 45	Budynek mieszkalny murowany	1912 r.		
74.	Grójec ul. Piłsudskiego 47	Budynek administracyjny murowany obecnie Urząd Gminy i Miasta	Koniec XIX w.		
75.	Grójec ul. Piłsudskiego 48	Budynek mieszkalny drewniany	1953-56		
76.	Grójec ul. Piłsudskiego 59	Budynek administracyjny murowany obecnie Starostwo Powiatowe	1955		
77.	Grójec ul. Piłsudskiego 62	Budynek mieszkalny murowany	XIX/XX w.		
78.	Grójec ul. Piłsudskiego 70	Budynek mieszkalny murowany	L 20 XX w.		
79.	Grójec ul. Piłsudskiego 78	Budynek mieszkalny murowany	1 ćw. XX w.		
80.	Grójec ul. Piotra Skargi	Pierzeja, budynki murowane	Lata 50 XX w.		
81.	Grójec ul. Piotra Skargi 1	Budynek mieszkalny murowany	Pocz. XX w.		
82.	Grójec ul. Piotra Skargi 3	Budynek mieszkalny murowany	Pocz. XX w.		
83.	Grójec ul. Piotra Skargi 4	Budynek mieszkalny drewniany	Koniec XIX w.		

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015

84.	Grójec ul. Piotra Skargi 5	Budynek mieszkalny drewniany	Połowa XX w.		
85.	Grójec ul. Piotra Skargi 6	Budynek mieszkalny murowany	1952 r.		
86.	Grójec ul. Piotra Skargi 9	Oficyna, dom mieszkalny murowany	XIX/XX w.		
87.	Grójec ul. Piotra Skargi 9	Dom mieszkalny murowany	1. 20 XX w.		
88.	Grójec ul. Piotra Skargi 10	Szpital murowany	1855-57 XVIII-XIX	Rejestr 220/A/59 z 19.11.1959 oraz 132/A z 12.02.1982	
89.	Grójec ul. Piotra Skargi 10	Figura Matki Boskiej (przy szpitalu)	1927 r.		
90.	Grójec ul. Piotra Skargi 14	Dom mieszkalny drewniany	1. 20 XX w.		
91.	Grójec ul. Piotra Skargi 17	Dom mieszkalny murowany	Pocz. XX w.		
92.	Grójec ul. Piotra Skargi 19	Budynek mieszkalny murowany	3 ćw. XIX w.		
93.	Grójec ul. Piotra Skargi 21	Dom mieszkalny murowany	4 ćw. XIX w.		

94.	Grójec ul. Piotra Skargi 25	Budynek mieszkalny murowany	1920 r.		
95.	Grójec ul. Piotra Skargi 28	Budynek mieszkalny drewniany	4 ćw. XIX w.		
96.	Grójec ul. Piotra Skargi 41	Budynek mieszkalny murowany	1910 r.		
97.	Grójec ul. Plac Wolności 1	Ratusz murowany	1821-24	Rejestr 473/A/62 z 23.03.1962 oraz 131/A z 12.02.1982	
98.	Grójec ul. Plac Wolności 2	Budynek mieszkalny murowany	1 ćw. XIX w. !!!		
99.	Grójec ul. Plac Wolności 4	Budynek mieszkalny murowany	1 ćw. XIX w. !!!		
100.	Grójec ul. Plac Wolności 5	Budynek mieszkalny murowany	3 ćw. XIX w.		
101.	Grójec ul. Plac Wolności 6	Budynek mieszkalny murowany	1 ćw. XIX w. !!!		
102.	Grójec ul. Plac Wolności 14	Budynek mieszkalny murowany	Poł. XIX w.		
103.	Grójec ul. Plac Wolności 16	Budynek mieszkalny murowany	3 ćw. XIX w.		
104.	Grójec ul. Plac Wolności 18	Budynek mieszkalny murowany	3 ćw. XIX w.		
105.	Grójec ul. Plac Wolności 20	Budynek mieszkalny murowany	Poł. XIX w.		
106.	Grójec ul. Plac Wolności 22	Budynek mieszkalny murowany	3 ćw. XIX w.		
107.	Grójec ul. Polna 1	Dom mieszkalny murowany	1.20 XX w.		
108.	Grójec ul. Polna 2	Dom mieszkalny drewniany	4 ćw. XIX w.		
109.	Grójec ul. Polna 5	Dom mieszkalny	I ćw. XX w.		

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015

		murowany			
110.	Grójec ul. Polna 20	Dom mieszkalny drewniany	I ćw. XX w.		
111.	Grójec ul. Polna 22	Dom mieszkalny drewniany	I ćw. XX w.		
112.	Grójec ul. Poświętne 1	Dom mieszkalny drewniany	Pocz. XX w.		
113.	Grójec ul. Poświętne 3	Dom mieszkalny drewniany	Koniec XIX w.		
114.	Grójec ul. Poświętne 7	Budynek mieszkalny murowany	1910 r.		
115.	Grójec ul. Poświętne 9	Dom mieszkalny drewniany	4 ćw. XIX w.		
116.	Grójec ul. Poświętne 10	Dom mieszkalny drewniany	Pocz. XX w.		
117.	Grójec ul. Poświętne 15	Dom mieszkalny drewniany	4 ćw. XIX w.		
118.	Grójec ul. Poświętne	Kaplica cmentarna murowana	1851 r.		
119.	Grójec ul. Przedstacyjna	Grójecka Kolejka Dojazdowa przestrzenny układ komunikacyjny	1892-1925	Rejestr 540/A/94 z 30.05.1994 oraz 1586/A z 17.05.1994	
120.	Grójec ul. Stokowa 1	Dom mieszkalny drewniany	4 ćw. XIX w.		
121.	Grójec ul. Stokowa 7	Dom mieszkalny drewniany	3 ćw. XIX w.		
122.	Grójec ul. Stokowa 30	Dom mieszkalny drewniany	3 ćw. XIX w.		
123.	Grójec ul. Szpitalna 3	Budynek mieszkalny drewniany	Poł. XIX w.		
124.	Grójec ul. Szpitalna 8	Budynek mieszkalny murowany	1905 r.		
125.	Grójec ul. Szpitalna 10	Budynek mieszkalny murowany	1905 r.		
126.	Grójec ul. Worowska 1	Kościół p.w. Mikołaja Biskupa	1520-30	Rejestr 67/A z 05.03.1981	
127.	Grójec ul. Worowska 1	Dzwonnica drewniana p.w. Mikołaja Biskupa	1889 r.	Rejestr – Decyzja nr 1034/2011	
128.	Grójec ul. Worowska 1	Kapliczka NMP	I poł. XIX w.		
129.	Grójec ul. Zatylna 1	Budynek mieszkalny murowany	3 ćw. XIX w.		
130.	Janówek 2	Dom drewniany	1892 r.		
131.	Janówek 5	Dom drewniany	1925 r.		
132.	Janówek 6	Dom drewniany	1925 r.		
133.	Janówek 26	Dom drewniany	1930 r.		
134.	Kobylin 14	Dom murowany	1914 r.		
135.	Kobylin 32	Dom drewniany	1920 r.		
136.	Kobylin 37	Budynek gospodarczy dawne chlewnie murowany	1899 r.		

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015

137.	Kobylin 37	Budynek gospodarczy dawna powozownia murowany	3 ćw. XIX w.		
138.	Kobylin 37	Brama do powozowni murowana	3 ćw. XIX w.		

139.	Kobylin 37	Zespół pałacowy Dwór murowany	I połowa XIX w.	Rejestr 175/A z 08.06.1982	
140.	Kobylin 37	Zespół pałacowy park	I połowa XIX w.	Rejestr 175/A z 08.06.1982	
141.	Kociszew	Zespół dworsko-parkowy Dwór murowany	1938-39 l. 1935-36	Rejestr decyzją MWKZ w Warszawie nr 1412/09 z dnia 21.12.2009	
142.	Kociszew	Zespół dworsko-parkowy Park	1938-39 l. 1935-36	Rejestr decyzją MWKZ w Warszawie nr 1412/09 z dnia 21.12.2009	
143.	Kociszew	Kapliczka NMP murowana	1948 r.		
144.	Kociszew	Kapliczka NMP murowana	1932 r.		
145.	Kociszew	Budynek mieszkalny murowany dawniej dworski	Koniec XIX w.		
146.	Kociszew	Stróżówka przy pałacu murowana	Koniec XIX w.		
147.	Kociszew	Budynek mieszkalny drewniany dawniej dworski	Koniec XIX w.		
148.	Kociszew	Czworaki budynek murowany	1914 r.		
149.	Kośmin PGR	Budynek mieszkalno-gospodarczy, murowany, cegła, tynkowany	1 ćw. XX w.		
150.	Kośmin PGR	Budynek gospodarczy dawne stajnie murowane, cegła, tynkowane	1 ćw. XX w.		
151.	Kośmin PGR	Budynek gospodarczy dawna obora cegła, tynkowane	1 ćw. XX w.		

152.	Kośmin PGR	Zespół dworski Budynek mieszkalny Dawny dwór Ciecchan Drewniany	3 ćw. XIX w. XIX/XX	Rejestr 214/A z 30.05.1983	
153.	Kośmin PGR	Zespół dworski park	3 ćw. XIX w. XIX/XX	Rejestr 214/A z 30.05.1983	
154.	Kośmin PGR	Budynki gospodarcze	1 ćw. XX w.		

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015

		dawne kurniki, chlewiki murowane, cegła, tynkowane			
155.	Kośmin 6	Dom murowany	1918 r.		
156.	Kośmin 29	Dom murowany	Ok. 1910 r.		
157.	Kośmin 30	Dawne czworaki murowane	Koniec XIX w.		
158.	Krobów	Zespół dworski Dwór, obecnie budynek administracyjno- mieszkalny murowany cegła tynkowany	XIX/ XX w. 2 połowa XIX w.	Rejestr 1170/A/75 z 22.05.1975 oraz 99/A z 18.03.1981	
159.	Krobów	Zespół dworski Park	XIX/ XX w. 2 połowa XIX w.	Rejestr 1170/A/75 z 22.05.1975 oraz 99/A z 18.03.1981	
160.	Krobów	Czworaki murowane	Ok. 1870 r.		
161.	Lesznowola	Zespół dworsko – parkowy - dwór murowany cegła	Poł. XIX w.	Rejestr – decyzja uzupełniająca z 29.05.1995 zespół dworsko parkowy wraz z folwarkiem, układem wodnym i ogrodem	
162.	Lesznowola	Zespół dworsko – parkowy - park dworski	2 poł. XVIII w.	Rejestr 346/A/86 z 22.10.1986 i 29.05.1995	
163.	Lesznowola	Spichlerz koło dawnego dworu murowany	Ok. 1930 r.		

164.	Lesznowola	Budynek gospodarczy dawna obora, murowana kamień, cegła	Pocz. XIX w.		
165.	Lesznowola	Figura św. Tadeusza Murowana, cegła	3 ćw. XIX w.		
166.	Lesznowola 59	Dom drewniany	Ok. 1935 r.		obecnie ul. Grójecka 2
167.	Lesznowola	Kapliczka NMP duża murowana cegła	1891 r.		
168.	Mięsy obok 6	Kapliczka murowana	Pocz. XX w.		
169.	Maciejowice 3	Dom murowany	1930 r.		
170.	Mirowice 15	Dom murowany cegła	I ćw. XX w.		
171.	Mirowice	Magazyn cegła	1930 r.		
172.	Mirowice	Dom mieszkalny drewniany obok magazynu	II ćw. XX w.		
173.	Mirowice 55	Dom murowany	Ok. 1930 r.		
174.	Mirowice obok 55	Kapliczka murowana	1925 r.		
175.	Mirowice droga do wsi	Kapliczka murowana	I ćw. XX w.		
176.	Mirowice	Park dworski		Rejestr 462/A z 02.09.1991	

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015

177.	Pabierowice	Zespół dworski Dwór murowany tynkowany	2 poł. XIX w.	Rejestr 1172/A/75 z 22.05.1975, 136/A z 15.02.1982 i 18.06.2000	
------	-------------	--	---------------	---	--

178.	Pabierowice	Zespół dworski park	2 poł. XIX w.	Rejestr 1172/A/75 z 22.05.1975, 136/A z 15.02.1982 i 18.06.2000	
179.	Pabierowice	Budynek remizy OSP murowany	I poł XIX w.		
180.	Pabierowice	Kapliczka murowana cegła	Poł. XX w.		
181.	Skurów	Dawny dwór murowany	Ok. 1925 r.		
182.	Skurów	Park	2 poł XIX w.	Rejestr 349/A z 24.10.1986	
183.	Skurów	Brama do dawnego dworu murowana	Ok. 1925 r.		
184.	Skurów	Wozownia lub kuźnia koło dawnego dworu murowana	Ok. 1925 r.		
185.	Skurów	Dawny spichlerz murowany	Ok. 1930 r.		
186.	Skurów 34	Dom murowany	Ok. 1925 r.		
187.	Skurów	Figura NMP cokół murowany blacha	Koniec XIX w.		
188.	Słomczyn 41	Dom murowany	Ok. połowy XIX w.		
189.	Słomczyn obok 41	Kapliczka murowana	Koniec XIX w.		
190.	Uleniec	Dwór murowany	XIX w.		
191.	Uleniec	Ogrodzenie pałacu murowane	XIX w.		
192.	Uleniec	Bramy i kapliczki w murze okalającym dwór murowane	XIX w.		
193.	Uleniec	Kapliczka w murze okalającym dwór murowane	XIX w.		
194.	Uleniec	Czworaki dworskie murowane	XIX w.		
195.	Uleniec	Czworaki dworskie II murowane	XIX w.		

196.	Uleniec	Zabudowania gospodarskie podworskie - spichlerz murowany	XIX w.		
197.	Uleniec	Zabudowania gospodarskie podworskie murowane	XIX w.		
198.	Uleniec	Park przy dworze	XIX w.	Rejestr 347/A z	

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015

				22.10.1986	
199.	Uleniec 5	Obora murowana	1939 r.		
200.	Uleniec 9	Dom drewniany	Ok. 1925 r.		
201.	Uleniec 10	Dom murowany	XIX w.		
202.	Uleniec	Figura MB z dzieciątkiem murowana	1853 r.		
203.	Wola Worowska	Pałac murowany	2 poł. XIX w.	Rejestr 1176 z 22.05.1975 oraz 220/A z 06.07.1983	
204.	Wola Worowska	Czworaki murowane	XIX w.		
205.	Wola Worowska	Zabudowania podworskie murowane	XIX w.		
206.	Worów	Kościół parafialny p.w. Serca Jezusowego neogotycki murowana cegła	XIX w. 1898 r.	Rejestr 1177/A/75 z 22.05.1975 oraz 185/A z 15.10.1982	
207.	Worów	Plebania drewniana	I ćw. XX w.		
208.	Worów 7	Dom drewniany	I ćw. XX w.		
209.	Worów 9	Dom drewniany	Pocz. XX w.		
210.	Worów	Cmentarz rzymsko-katolicki			

211.	Worów koło plebani	Figura św. Jan Nepomucena murowana	II poł. XIX w.		
212.	Zalesie	Zespół pałacowy - dwór murowany	XIX w.	Rejestr 204/A z 14.04.1983	
213.	Zalesie	Zespół pałacowy – park	XIX w.	Rejestr 204/A z 14.04.1983	
214.	Żyrówek 5	Dom drewniany	I ćw. XX w.		
215.	Żyrówek 19	Dom drewniany	1931 r.		
216.	Żyrówek 19	Obora murowana	1931 r.		
217.	Żyrówek 21	Dom drewniany	1935 r.		

Zweryfikowana ewidencja zabytków nieruchomości na terenie gminy Grójec jest osobnym dokumentem, który stanowi integralną część niniejszego Programu. Ewidencja stanowi Załącznik nr 1, na który składają się: wykaz istniejących zabytków nieruchomości z terenu gminy wraz z Kartami Gminnej Ewidencji Zabytków (zgodnymi ze wzorem Narodowego Instytutu Dziedzictwa).

Przeprowadzona prospekcja terenowa zweryfikowała dotychczasową ewidencję zabytków. Punktem wyjścia było sprawdzenie w terenie 358 obiektów. Po weryfikacji Gminna Ewidencja Zabytków Gminy i Miasta Grójec zawiera 217 obiektów.

141 obiektów nie istnieje, to znaczy uległy zniszczeniu, spłonęły lub zostały rozebrane w latach wcześniejszych. Największe ubytki w zabytkowej tkance zabudowy daje się zauważyć na terenie miejscowości: Janówek, Kobylin, Kociszew, Mięsy i Worów. Obiekty z tego terenu to głównie drewniane domy mieszkalne, zabudowa zagrody: obora drewniana lub murowana. Zaznacza się także brak kapliczek, i tak stosunkowo mało

licznych w gminie – starsze obiekty zostały częściowo przebudowane i utraciły całkowicie swój dawny charakter lub zostały rozebrane.

Na terenie miasta największe ubytki są widoczne w rejonie ulicy Mszczonowskiej i dotyczą domów drewnianych tam pierwotnie zlokalizowanych – nie zachował się żaden budynek drewniany. W innych miejscach w Grójcu braki dotyczą właśnie zabudowy drewnianej.

Obiekty wpisane do Rejestru Zabytków Województwa Mazowieckiego są na ogół w dobrym stanie technicznym, często są odnowione lub zadbane i nie utraciły zabytkowego charakteru. W bardzo dobrym stanie znajdują się budynki i obiekty o charakterze sakralnym należące głównie do parafii rzymsko- katolickich.

5.2.4. Zabytki ruchome

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje zabytek ruchomy jako „rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością i stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”.

Do zabytków ruchomych podlegających ochronie i opiece zaliczono dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, prezentujące minione kierunki artystyczne oraz inne obiekty, niebędące w pełni dziełami sztuki (np. wytwory sztuki ludowej i rękodzieła, obiekty etnograficzne, instrumenty muzyczne, przedmioty zgromadzone w kolekcjach, numizmaty, pieczęcie, medale i order, militaria, pamiątki historyczne, przedmioty związane z wybitnymi osobistościami lub instytucjami). Ponadto prócz obiektów wchodzących w skład wyposażenia budowli także ich wystrój architektoniczny nazywany jest zabytkiem ruchomym (np. rzeźby, płaskorzeźby, malowidła ścienne, mozaiki, sztukaterie i detal architektoniczny: gzymsy, obramowania otworów okiennych i drzwiowych oraz rzeźby ogrodowe, fontanny, kapliczki i krzyże przydrożne, drogowskazy kamienne, nagrobki itp.).

Rejestr Zabytków Ruchomych prowadzony jest podobnie jak Rejestr Zabytków Nieruchomych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na wniosek właściciela zabytku lub z obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę. Do rejestru zabytków nieruchomych nie wpisuje się obiektów znajdujących się w inwentarzu muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

5.2.4.1. Zabytki ruchome stanowiące wyposażenie obiektów

Na terenie gminy nie ma oddziału muzealnego, skansenu czy innej instytucji w statucie zajmującej się ochroną zabytków. Nie ma również informacji, aby jakieś obiekty pochodzące z gminy Grójec znajdowały się w zbiorach muzeów w Polsce.

Wśród zabytków ruchomych w gminie Grójec znajdują się:

- obiekty stanowiące wyposażenie kościołów,
- nagrobki na cmentarzach parafialnych,
- kapliczki przydrożne.

Zabytki ruchome znajdujące się na terenie gminy Grójec stanowią wyposażenie kościoła św. Mikołaja w Grójcu oraz kościoła p.w. Serca Jezusowego w Worowie – obiektów wpisanych do rejestru zabytków.

Wyposażenie kościoła św. Mikołaja w Grójcu stanowią m.in.:

- późnogotycki krucyfiks we wnęce prezbiterium,
- chrzcielnica gotycka, z piaskowca, z 1482 r.,
- druga chrzcielnica barokowa z połowy XVIII wieku,
- ambona późnorenesansowa z początku XVII wieku
- stuletni kielich liturgiczny.

Wewnątrz kościoła wejście z prezbiterium do zakrystii (dawnego skarbczyka) ozdobione gotyckim portalem z drzwiami z XVI-XVII wieku. W 1855 r. ufundowano tablicę upamiętniającą Piotra Skargę, kaznodzieję, a także dobroczyńcę miejscowego szpitala dla ubogich. Na zewnętrznej ścianie południowej kościoła znajduje się zegar słoneczny z 1961 roku.

W nowych kościołach w gminie Grójec, tj. w parafii Miłosierdzia Bożego w Grójcu i parafii Bł. Honorata Koźmińskiego w Lesznowoli nie znajdują się zabytkowe elementy wyposażenia.

5.2.4.2. Cmentarze, kapliczki, Miejsca Pamięci Narodowej

W gminie Grójec funkcjonują cmentarze grzebalne rzymskokatolickie na terenie miasta: tzw. „cmentarz stary” przy ul. Mszczonowskiej i „cmentarz nowy” przy ul. Mogielnickiej oraz cmentarz w Worowie. Ponadto na ul. Mogielnickiej w Grójcu znajduje się cmentarz żydowski i ewangelicki (oba obiekty wpisane są do Rejestru Zabytków Województwa Mazowieckiego). Na cmentarzach znajdują się Miejsca Pamięci Narodowej.

Na cmentarzu rzymsko-katolickim przy ul. Mszczonowskiej w Grójcu znajdują się nagrobki z połowy XIX w. oraz nowe. Od bramy głównej prowadzi alejka, która kończy się okazałym grobem, mauzoleum rodziny Makowskich z 1851 r. Od alejki odchodzi kilka bocznych, przy których są przemieszane stare i nowe nagrobki, starsze przeważnie z kamienia lub odlewów żeliwnych w formie pasyjek, płyt, katakumb.

Na tzw. „nowym cmentarzu” w Grójcu znajdują się groby współczesne, ale również duża mogiła pamiątkowa Miejsce Pamięci Narodowej poświęcone pamięci poległym w kampanii wrześniowej oraz w okresie II wojny światowej walczących na różnych frontach. Ponadto znajdują się tu mogiły żołnierzy niemieckich z lat 1914-18.

Cmentarz żydowski przy ul. Mogielnickiej w Grójcu znajduje się w pobliżu cmentarza „nowego”. Jest to duży (1,8 ha), ogrodzony (staraniem Fundacji Rodziny Nissenbaumów) teren. Zachowały się jedynie szczątki macew w formie płyt pośród roślinności. Na cmentarzu znajdują się dwa Miejsca Pamięci Narodowej:

- bratnia mogiła 200 Żydów grójceckich zamordowanych w lipcu 1943 r. w Chynowie pod Grójcem,
- pamięci zamordowanych Żydów w Grójcu i całym kraju.

Cmentarz jest jedną z niewielu pamiątek, jakie pozostały na terenie Grójca po ludności żydowskiej.

Cmentarz ewangelicki przy ul. Mogielnickiej w Grójcu znajduje się obecnie za budynkiem Rejonowego Zakładu Energetycznego. Teren jest ogrodzony, ale zaniedbany. Mogiły usytuowane wśród drzew i krzewów pochodzą z przełomu XIX i XX wieku,

w większości z początku wieku XX, kiedy w Grójcu zamieszkiwała duża społeczność ewangelicka.

Na cmentarzu rzymsko-katolickim w Worowie znajduje się wiele zabytkowych mogił najczęściej z kamienia (piaskowca) w rozmaitych formach (płyty, katakumb, ołtarzy, itp.) oraz Miejsce Pamięci Narodowej poświęcone poległym za wolność.

Kapliczki i krzyże przydrożne są elementem krajobrazu przestrzennego gminy. Najczęściej występują krzyże drewniane dość wysokie (powyżej 3 metrów) ustawione na rozdrożach lub krzyże kamienne ustawione na postumencie schodkowym kamiennym o prostej formie i bryłach geometrycznych (kapliczka w formie pasyjki). Często w części zasadniczej postumentu znajduje się wnęka z małą rzeźbą lub obrazem. Taka forma kapliczki jest najczęściej występującą na tym terenie.

Stan zachowania kapliczek jest ogólnie dobry, wymaga jednak zabiegów konserwatorskich. Wiele z tych obiektów zostało odremontowanych dzięki staraniu i środkom mieszkańców lub staraniom gminy czy sołectwa (niektóre obiekty zostały poddane gruntowemu remontowi i odbudowane w całości). Porządkowaniem i dekorowaniem kapliczek zajmują się najczęściej mieszkańcy poszczególnych miejscowości, częste są przypadki ozdabiania kolorowymi wstęgami lub wieńcami ze sztucznych kwiatów.

Kapliczki w: Gościeńczech, Kociszewie i Mirowicach.

Miejsca Pamięci Narodowej na terenie gminy Grójec związane są z ruchem narodowo-wyzwoleńczym głównie w czasie I i II wojny światowej, a także martyrologią i męczeństwem mieszkańców gminy, w tym ludności żydowskiej. Miejsca Pamięci

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015

Narodowej w gminie znajdują się w miejscowościach: Częstoniew, Głuchów, Grójec, Kociszew, Kośmin, Słomczyn, Szczęsna, Uleniec i Worów.

Wykaz Miejsc Pamięci Narodowej w gminie:

	Miejscowość	Rodzaj obiektu	Lokalizacja	Data powstania
1.	Częstoniew	Pomnik (głaz) pamięci ofiar hitleryzmu zamordowanych w latach 1939-1945	Przy drodze Grójec-Częstoniew	1975 r.
2.	Częstoniew	Mogiła zbiorowa żołnierzy poległych w I-ej wojnie światowej	Las	1915 r.
3.	Głuchów	Mogiła indywidualna – Zenon Giblewski, zginął z rąk hitlerowców dn. 18.IX.1939 r.	Las	1939 r.
4.	Głuchów	Cmentarz – mogiły żołnierzy poległych w I-ej wojnie światowej	Skraj lasu	1915 r.
5.	Grójec	Pomnik i tablica poświęcona bohaterom poległym o wyzwolenie narodowe	Plac Wolności	Pomnik 1967 r. Tablica 1999 r.
6.	Grójec	Tablica pamięci nauczycieli poległych i pomordowanych w latach 1939-1945	Ul. Piłsudskiego 68	X. 1978 r.
7.	Grójec	Tablica żołnierzom batalionów Chłopskich w latach 1940-1945	Teren parafii p.w. Św. Mikołaja	1989 r.
8.	Grójec	Tablica pamięci Sybiraków	Teren parafii p.w. Św. Mikołaja	1994 r.
9.	Grójec	Tablica pamięci Sybiraków	Teren parafii p.w. Św. Mikołaja	1999 r.
10.	Grójec	Tablica ku czci pomordowanych w okresie stalinowskim	Teren parafii p.w. Św. Mikołaja	1990 r.
11.	Grójec	Tablica „Głuszec-Grójec” poległym zamordowanym i zmarłym w latach 1939-1945	Teren parafii p.w. Św. Mikołaja	III. 1980 r.
12.	Grójec	Tablica pamięci zdobycia budynku gestapo 27.III.1944 r. przez oddział AK obwodu „Głuszec-Grójec”	Ul. Mogielnicka 15	1984 r.
13.	Grójec	Pomnik ku czci bohaterów poległych za ojczyznę w 1830, 1863, 1918, 1945	Cmentarz rzymskokatolicki ul.	Przed II wojną światową

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015

			Mszczonowska	
14.	Grójec	Mogiła indywidualna Tadeusza Olszewskiego, poległego w powstaniu warszawskim	Cmentarz rzymskokatolicki ul. Mszczonowska	
15.	Grójec	Mogiła indywidualna Władysława Rygielskiego, poległego w walce z hitlerowcami 08.09.1939 r.	Cmentarz rzymskokatolicki ul. Mszczonowska	1939 r.
16.	Grójec	Pomnik pamięci poległych i pomordowanych w latach 1939 - 1945	Cmentarz rzymskokatolicki ul. Mogielnicka	1987 r., 1939 r.
17.	Grójec	Kwatera mogiły niemieckich żołnierzy z I wojny światowej	Cmentarz rzymskokatolicki ul. Mogielnicka	1914-1918
18.	Grójec	Pomnik mogiła bestialsko zamordowanych Żydów w lipcu 1943 r. przez hitlerowców	Cmentarz żydowski ul. Mogielnicka	
19.	Grójec	Pomnik pamięci zamordowanych mężów, niewiast i niemowląt Gmin Żydowskich w Grojcu i w całym kraju	Cmentarz żydowski ul. Mogielnicka	
20.	Kociszew	Mogiła żołnierzy poległych w II wojnie światowej	Przy drodze powiatowej Grójec – Miedzechów	1939-1945
21.	Kośmin	Krzyż „Na pamiątkę poległym bohaterom za okupanta – Kośmin 1939-1945”	Przy głównej drodze w miejscowości	1945 r.
22.	Słomczyn	Mogiła indywidualna żołnierza polskiego poległego w kampanii wrześniowej 8.09.1939 r.	Las	1939 r.
23.	Szczęsna	Cmentarz mogiły żołnierzy poległych w I-szej wojnie światowej	Przy trasie E77	1915 r.
24.	Uleniec	Tablica pamięci zamordowanej rodziny Pietrziaków w czasie II wojny światowej	Na murze zespołu dworskiego	1964 r.
25.	Worów	Mogiła symboliczna „Poległym za wolność”	Cmentarz rzymskokatolicki	Ok. 1974 r.
26.	Worów	Pomnik głaz pamięci poległych w latach 1918-1920	Na placu przed plebanią	V. 1939 r.

Ewidencja dodatkowa Miejsc Pamięci Narodowej na terenie gminy Grójec stanowi Załącznik Nr 2.

5.2.5. Stanowiska archeologiczne

Zabytkiem archeologicznym jest każdy ślad działalności człowieka znajdujący się w ziemi lub pod wodą, którego zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na

posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Można wyróżnić dwa typy zabytków archeologicznych – ruchome i nieruchome. Zabytki ruchome to przedmioty związane z działalnością człowieka w przeszłości. Z perspektywy nauki i dziedzictwa znacznie ważniejsze są jednak archeologiczne zabytki nieruchome – stanowiska archeologiczne, czyli zespoły obiektów o charakterze kultowym, grobowym, mieszkalnym lub gospodarczym, otaczający je układ warstw glebowych oraz znajdujące się w nich zabytki ruchome. Ochrona dziedzictwa archeologicznego polega na zachowaniu stanowisk archeologicznych w stanie nienaruszonym. Dziedzictwo archeologiczne jest nieodnawialne, ponieważ nie da się odtworzyć raz naruszonego układu warstw. Jedynym sposobem ochrony tego zasobu jest zachowanie miejsc zalegania zabytków w stanie nienaruszonym, tak, aby kolejne pokolenia mogły poznawać swoją przeszłość, stosując coraz bardziej skuteczne a jednocześnie mniej inwazyjne metody badawcze. Dotyczy to także archeologicznych badań wykopaliskowych, które są dopuszczalne tylko na stanowiskach zagrożonych zniszczeniem, np. w wyniku planowanej inwestycji budowlanej.

Stanowiska archeologiczne z terenu Gminy Grójec zostały odkryte na podstawie badań Archeologicznego Zdjęcia Polski, które były realizowane w latach 70-tych i 80-tych XX wieku. Karty ewidencyjne stanowisk archeologicznych znajdują się w archiwum dokumentacji Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Delegatura w Radomiu. Zestawienie kart zostały przekazane gminie według stanu na dzień 03.12.2010 r.. Materiał zabytkowy pochodzący z badań przechowywany jest w Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu oraz w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie.

Teren gminy rozkłada się na powierzchni 3 obszarów AZP. Są to AZP: 63-65, 64-65, 64-66, 65-65, 65-66 .

Na terenie gminy Grójec zarejestrowano ogółem 147 stanowisk archeologicznych, nie zaznaczonych w terenie. Większość stanowisk są to ślady osadnictwa, osady i cmentarzyska pochodzące z okresu średniowiecznego i nowożytnego oraz kultur: przeworskiej i grobów kloszowych. Ponadto z informacji zawartych w kartach ewidencyjnych poszczególnych stanowisk wynika, że materiał zabytkowy pochodzący ze stanowisk jest nieliczny. Stanowi on głównie fragmenty ceramiki, naczyń w stanowiskach będących śladami osadnictwa. Natomiast w stanowiskach cmentarzysk lub grobów ślady grobów, szkieletów, ozdób.

Wykaz stanowisk archeologicznych zewidencjonowanych na terenie gminy Grójec według dokumentacji Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Delegatura w Radomiu oraz badań terenowych:

	Miejscowość	Obszar AZP	Numer na obszarze	Numer stanowiska w miejscowości	Funkcja	Kultura	Chronologia
1.	Bikówek	64-65	18	1	ślad osadnictwa	Łużycka	Epoka brązu – wczesna epoka żelaza
2.	Bikówek	64-65	52	2	ślad osadnictwa		Neolit – epoka żelaza
3.	Chudowola	63-65	1	1	Osada	Późne średniowiecze	XIII-XIV w
					Osada	Przeworska	Okres rzymski
4.	Grójec	64-65	19	1	Cmentarzysko	Grobów kloszowych	Wczesna epoka żelaza

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015

					Cmentarzysko	Przeworska	Młody okres rzymski
					Cmentarzysko	Wczesne średniowiecze ?	
5.	Grójec	64-65	20	2	Osada?		Neolit
6.	Grójec	64-65	21	3	Osada?	Grobów kloszowych?	Okres halsztacki . /okres lateński
7.	Grójec	64-65	104	4	Cmentarzysko		Nieokreślona
8.	Częstoniew –Kolonia	65-66	16	1	Ślad osadnictwa	Okres nowożytny	XVII-XIII wiek
9.	Częstoniew –Kolonia	65-66	17	2	Osada	Przeworska	Młodszy okres przedrzymski – okres rzymski
					Osada	Wczesne średniowiecze	XII-XIII wiek
10.	Częstoniew –Kolonia	65-66	18	3	Osada	Wczesne średniowiecze	VIII-X wiek
					Osada	Późne średniowiecze – okres nowożytny	XV-XVI wiek
11.	Częstoniew – Kolonia	65-66	19	4	Ślad osadnictwa	-	Epoka brązu
					Osada	Późne średniowiecze – okres nowożytny	XV, XVI, XVII w.
					Ślady osadnictwa	-	Starożytność
					Ślad osadnictwa	-	Epoka brązu – epoka żelaza
					Osada	Wczesne średniowiecze	XV-XII wiek
12.	Częstoniew – Kolonia	65-66	20	5	Osada	Wczesne średniowiecze	XII wiek
					Osada	Okres nowożytny	XVI wiek
13.	Fałęcin	65-66	7	1	Ślad osadnictwa	-	Nieokreślona
14.	Fałęcin	65-66	8	2	Ślad osadnictwa	-	Nieokreślona
15.	Fałęcin	65-66	21	3	Ślady osadnictwa	Wczesne średniowiecze	XI-XII wiek
					Osada	Późne średniowiecze- okres nowożytny	XV-XVI wiek
					Osada ?	-	Neolit
16.	Fałęcin	65-66	22	4	Osada?	Okres nowożytny	XVI? – XVII wiek
17.	Głuchów	63-65	8	1	Osada	Wczesne średniowiecze-	XII-XVIII wiek

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015

						okres nowożytny	
18.	Głuchów	64-65	22	2	Obozowisko	-	Paleolit
19.	Głuchów	64-65	23	3	Osada?	Łużycka?	Wczesna epoka żelaza

20.	Głuchów	64-65	74	4	Osada?	Łużycka	Wczesna epoka żelaza
					Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze – późne średniowiecze	XIII-XIV wiek
					Ślad osadnictwa	-	Epoka kamienia – epoka żelaza
					Ślady osadnictwa	Okres nowożytny	XVII wiek
21.	Głuchów	64-65	76	5	Ślady osadnictwa	Wczesne średniowiecze – okres nowożytny	XIII, XIV, XV wiek
22.	Głuchów	64-65	77	6	Osada	Późne średniowiecze – okres nowożytny	XIV-XVI wiek
23.	Głuchów	64-65	78	7	Ślad osadnictwa	-	Epoka kamienna
					Ślady osadnictwa	Późne średniowiecze – okres nowożytny	
					Ślady osadnictwa	Wczesne średniowiecze	XIII wiek
					Ślady osadnictwa	Ślad osadnictwa	Weż Okres rzymski
					Ślady osadnictwa	Łużycka	Epoka brązu
24.	Głuchów	64-65	79	8	Osada?	Łużycka	V okres epoki brązu?
25.	Gościeńczyce	64-66	16	1	Ślad osadnictwa	Łużycka	V okres epoki brązu – okres halsztacki

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015

					Ślad osadnictwa	-	Starożytność – wczesne średniowiecze
					Ślad osadnictwa	Przeworska	Okres rzymski
26.	Gościeńczyce	64-66	17	2	Ślad osadnictwa	Łużycka	V okres epoki brązu – okres halsztacki

27.	Grójec	64-65	1	1	Kościół	Wczesne średniowiecze- okres nowożytny	XII –XX wiek
					Ślad osady miejskiej	Wczesne średniowiecze- okres nowożytny	XII –XX wiek
					Ślady osadnictwa	Łużycka ?	Wczesna epoka żelaza ?
					Cmentarzysko	Wczesne średniowiecze- okres nowożytny	XII –XVI wiek
28.	Grójec	64-65	2	2	Grób	-	Nieokreślona
					Ślady osadnictwa	Wczesne średniowiecze	XI-XII wiek
					Ślady osadnictwa miejskiego	Późne średniowiecze	XIII-XIV wiek
29.	Grójec	64-65	3	3	Ślad osady miejskiej	Późne średniowiecze- okres nowożytny	XIV –XVIII wiek
					Ślad osady miejskiej	okres nowożytny	XVII –XVIII wiek
30.	Grójec	64-65	4	4	Grodzisko	Wczesne średniowiecze	XIII wiek
31.	Grójec	64-65	5	5	Skarb monet	Przeworska	II-V wiek
32.	Grójec	64-65	6	6	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze	-
33.	Grójec	64-65	7	7	Cmentarzysko	Grobów kloszowych	Wczesna epoka żelaza
34.	Grójec	64-65	8	8	Sald osadnictwa	-	Nieokreślona
35.	Grójec	64-65	9	9	Cmentarzysko	-	Starożytna –

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015

					?		wczesne średniowiecze
36.	Grójec	64-65	10	10	Ślad osadnictwa	-	Nieokreślona
37.	Grójec	64-65	11	11	Dawne okopy	-	Nieokreślona
38.	Grójec	64-65	12	12	Ślady osadnictwa	Późne średniowiecze	-
39.	Grójec	64-65	13	13	Ślady osadnictwa	Późne średniowiecze	-
40.	Grójec	64-65	14	14	Cmentarzysko	-	Nieokreślona
41.	Grójec	64-65	15	15	Ślady osadnictwa	Wczesne średniowiecze	-
42.	Grójec	64-65	16	16	Cmentarzysko	-	Nieokreślona
43.	Grójec	64-65	58	17	Ślad osadnictwa	-	Starożytność

44.	Grójec	64-65	59	18	Ślad osadnictwa	-	Neolit – epoka żelaza
					Ślady osadnictwa	Łużycka ?	Epoka brązu
					Cmentarzysko ?	Przeworska	Młody okres rzymski
					Ślady osadnictwa	Późne średniowiecze – okres nowożytny	XIV – XVI wiek
45.	Grójec	64-65	60	19	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze – późne średniowiecze	XIII wiek
					Ślady osadnictwa	Późne średniowiecze – okres nowożytny	XIV – XVIII wiek
46.	Grójec	64-65	66	20	Osada	Późne średniowiecze	XIII-XV/XVI wieku
					Ślad osadnictwa	-	Neolit- epoka żelaza
					Osada	Łużycka	Wczesna epoka żelaza
					Osada	Przeworska	Młodszy okres przedrzymski – okres rzymski
					Osada	-	Starożytność
47.	Grójec	64-65	67	21	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	XIII wiek ?
48.	Grójec	64-65	68	22	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	XIII wiek
					Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze – okres nowożytny	XIV-XVI wiek

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015

49.	Grójec	64-65	69	23	Ślad osadnictwa	Łużycka pomorska kloszowych	Późna epoka brązu
					Ślady osadnictwa	Przeworska	Młodszy okres rzymski
					Ślady osadnictwa	Wczesne średniowieczne	XIII wiek
50.	Grójec – okolice	64-65	17	24	Ślad osadnictwa	Przeworska	Mopr okres rzymski
51.	Grudzkowola	65-65	2	1	Cmentarz	Okres nowożytny	1915 rok
52.	Grudzkowola	65-65	7	2	Ślad osadnictwa	Okres nowożytny	XIV wiek
					Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze	XIV-XV wiek
53.	Grudzkowola	65-65	8	3	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze	XIV wiek
54.	Janówek	64-65	25	2	Ślad osadnictwa	-	Epoka kamienia – epoka żelaza
					Osada	Przeworska?	Okres rzymski ?
55.	Janówek	64-65	24	3	Ślad osadnictwa	Przeworska?	Okres rzymski
56.	Janówek	64-65	26	3	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze	-
57.	Janówek	64-65	70	4	Ślad osadnictwa	-	Starożytność
58.	Janówek	64-65	83	5	Osada	Późne średniowiecze – okres nowożytny	XIII/XIV-XVII wiek
59.	Janówek	64-65	84	6	Ślad osadnictwa	Przeworska	Młody okres rzymski
					Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	XII-XIII wiek
60.	Janówek	64-65	102	8	Cmentarzysko	-	Nieokreślona
61.	Kobylin	64-65	71	1	Osada ?	Przeworska	Młody okres rzymski
					Ślady osadnictwa	Wczesne średniowiecze	XII (?) - XIII wiek
62.	Kobylin	64-65	72	2	Ślad osadnictwa	Przeworska ?	Młody okres rzymski
					Ślady osadnictwa	-	Starożytność
					Osada ?	Wczesne średniowiecze	XII(?) - XIII wiek
63.	Kobylin	64-65	73	3	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze/ Późne średniowiecze	XIII-XIV wiek (?)
					Ślad osadnictwa	Przeworska ?	Okres rzymski ?

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015

					Ślad osadnictwa	-	Starożytność
64.	Kośmin	64-65	80	1	Ślady osadnictwa	Łużycka ?	Wczesna epoka żelaza ?
65.	Kośmin	64-65	81	2	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	-
					Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze	-
					Ślad osadnictwa	Łużycka	Wczesna epoka żelaza
66.	Kośmin	64-65	82	3	Ślady osadnictwa	Późne średniowiecze/ okres nowożytny	XIII, XIV-XV wiek
					Ślad osadnictwa	-	Starożytność
67.	Krobów	64-65	27	1	Skarb	Łużycka	II okres brązu
68.	Lesznówola	63-65	4	1	Osada	Późne średniowiecze/ okres nowożytny	XV-XVIII wiek
					Osada	Przeworska	Okres rzymski
69.	Lesznówola	63-65	5	2	Osada	Okres nowożytny	XVI-XVIII wiek
					Osada	Przeworska	Okres rzymski
70.	Lisówek	64-65	28	1	Kurhan	Przeworska	Starszy okres rzymski
71.					Ślady osadnictwa	Przeworska	Młodszy okres przedrzymski
					Ślady osadnictwa	Przeworska	Okres rzymski
72.	Lisówek	64-65	29	2	Ślady osadnictwa	-	Epoka brązu – okres halsztacki
73.	Lisówek	64-65	92	3	Ślady osadnictwa	Przeworska ?	Okres rzymski ?
					Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	XII-XIII wiek
74.	Lisówek	64-65	93	4	Ślad osadnictwa	-	Starożytność
					Ślad osadnictwa	Przeworska ?	Młodszy okres przedrzymski- okres rzymski
75.	Lisówek	64-65	94	5	Ślady osadnictwa	Łużycka	Późna epoka brązu – wczesna epoka żelaza
					Osada	Wczesne średniowiecze-	XII-XV/XVI wiek

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015

						późne średniowiecze	
76.	Lisówek	64-65	95	6	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze	XIV – XV wiek
77.	Lisówek	64-65	96	7	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	XI-XIII wiek
					Osada przygrodziowa	Wczesne średniowiecze	XII, XIII wiek
78.	Lisówek	64-65	97	8	Ślad osadnictwa	Łużycka	Późna epoka brązu – wczesna epoka żelaza
					Grodzisko	Wczesne średniowiecze	XII-XV wiek ?
					Ślad osadnictwa	Przeworska	Młody okres rzymski
					Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	XII-XIII wiek
79.	Lisówek	64-65	98	9	Ślad osadnictwa	Przeworska	Okres rzymski
					Ślad osadnictwa	Łużycka	Epoka brązu
					Osada?	Późne średniowiecze	XIII-XIV wiek
					Ślad osadnictwa	Okres nowożytny	XVII wiek
80.	Mięsy	64-66	8	1	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze	-
					Ślad osadnictwa	Okres nowożytny	-
81.	Mirowice	64-66	1	1	Obozowisko	-	Mezolit
					Obozowisko	-	Paleolit
82.	Mirowice	63-66	4	1	Osada?	Grobów kłoszowych	Okres lateński
83.	Mirowice	64-65	30	1	Obozowiska	-	Paleolit
84.	Mirowice	63-65	6	1	Osada	Wczesne średniowiecze – okres nowożytny	IX-XVII wiek
85.	Mirowice	64-65	30	1	Obozowisko	-	Mezolit
86.	Mirowice	64-65	31	2	Ślady osadnictwa	-	Neolit
					ślady osadnictwa	Trzcieniecka	II okres epoki brązu
87.	Mirowice	64-66	2	2	Ślady osadnictwa	-	Neolit?
					Ślady osadnictwa	Trzcieniecka	II okres epoki brązu

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015

88.	Pabierowice	65-65	10	1	Cmentarzysko	Okres nowożytny	II wojna światowa
89.	Podole	63-65	7	1	Ślad osadnictwa	Okres nowożytny	XVII wiek
90.	Podole	63-65	9	2	Ślad osadnictwa	-	Neolit
91.	Słomczyn	64-66	3	1	Ślady osadnictwa	Wczesne średniowiecze	-
92.	Słomczyn	64-65	32	1	Ślady osadnictwa	Wczesne średniowiecze	-
93.	Słomczyn	64-65	33	2	Ślady osadnictwa	-	Nieokreślone
94.	Słomczyn	64-66	4	2	Ślady osadnictwa	-	Nieokreślone
95.	Słomczyn	64-66	5	3	Ślady osadnictwa	Przeworska ?	Okres rzymski
96.	Słomczyn	64-65	34	3	Ślady osadnictwa	Przeworska ?	Okres rzymski
97.	Słomczyn	64-66	6	4	Ślady osadnictwa	-	Nieokreślone
98.	Słomczyn	64-65	35	4	Ślady osadnictwa	-	Nieokreślone
99.	Słomczyn	64-65	85	5	Ślad osadnictwa	-	Wczesna epoka brązu
					Osada ?	Przeworska	Młodszy okres rzymski
					Osada	Wczesne średniowiecze- okres nowożytny	XII-XV wiek
100.	Słomczyn	64-65	86	6	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze	XIV-XV wiek (?)
					Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	XIII wiek ?
101.	Słomczyn	64-65	87	7	Osada ?	Wczesne średniowiecze - późne średniowiecze	XII, XIII, XIV wiek
					Osada ?	Przeworska?	Okres rzymski
102.	Słomczyn	64-65	88	8	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze- okres nowożytny	XIV-XVI wiek
103.	Słomczyn	64-65	89	9	Osada	Wczesne średniowiecze-	XI-XIII wiek
					Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze	XIV-XV wiek
					Ślad osadnictwa	Łużycka lub przeworska	Wczesna epoka żelaza lub rzymska
104.	Słomczyn Słomczyn	64-65	90	10	Ślad osadnictwa	Przeworska	Młodszy okres rzymski?

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015

					Osada ?	Wczesne średniowiecze	XII-XIII wiek
105.	Słomczyn	64-65	91	11	Ślad osadnictwa	Okres nowożytny	-
					Ślady osadnictwa	Wczesne średniowiecze	XIII wiek
					Ślad osadnictwa	Przeworska?	Młodszy okres przedrzymski – okres rzymski?

106.	Słomczyn	64-66	9	12	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	X wiek?
					Cmentarzysko ?	Przeworska	Młodszy okres rzymski
					Cmentarzysko ?	Przeworska	Okres rzymski
					Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	VIII-X wiek
107.	Szczęsna	64-65	101	1	Cmentarz	Okres nowożytny	1915 rok
108.	Wola Worowska	64-65	36	1	Kurhan	Przeworska	Starszy okres rzymski
109.	Wola Worowska	64-65	37	2	Cmentarzysko ?	Wczesne średniowiecze?	XI-XII wiek (?)
110.	Wola Worowska	64-65	38	3	Ślady osadnictwa	Przeworska?	Okres rzymski
111.	Wola Worowska	64-65	39	4	Cmentarzysko	-	Starożytność?
112.	Wola Worowska	64-65	40	5	Osada	Wczesne średniowiecze	XI-XII wiek
113.	Wola Worowska	64-65	63	6	Osada	Późne średniowiecze - okres nowożytny	XIV –XVIII wiek
					Ślad osadnictwa	Łużycka	Późna epoka brązu – wczesna epoka żelaza
					Osada	Przeworska	Młodszy okres przedrzymski
114.	Wola Worowska	64-65	64	7	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	-
					Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze	-
					Ślady osadnictwa	Przeworska ?	Młodszy okres rzymski?

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015

115.	Wola Worowska	64-65	75	8	Ślady osadnictwa	Łużycka	Wczesna epoka żelaza?
					Ślady osadnictwa	Wczesne średniowiecze – późne średniowiecze	XIII- XIV wiek
					Ślad osadnictwa	-	Neolit – epoka żelaza
					Ślady osadnictwa	przeworska	Młodszy okres przedrzymski – okres rzymski
116.	Worów	64-65	41	2	Ślady osadnictwa	Wczesne średniowiecze	-

117.	Worów	64-65	45	3	Ślady osadnictwa	Późne średniowiecze – okres nowożytny	XIV-XVI wiek
					Ślad osadnictwa	Okres nowożytny	XVIII wiek
118.	Worów	64-65	46	4	Ślad osadnictwa	Okres nowożytny	XVII-XIX wiek
119.	Worów	64-65	47	5	Cmentarzysko	Przeworska	Późny okres przedrzymski - okres rzymski
					Osada	Wczesne średniowiecze	XII-XIII wiek
					Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze – okres nowożytny	-
120.	Worów	64-65	48	6	Cmentarzysko	-	Nieokreślona
121.	Worów	64-65	49	7	Cmentarzysko	Przeworska	Młodszy okres przedrzymski
					Osada	Przeworska	Starszy okres rzymski
122.	Worów	64-65	50	8	Ślad osadnictwa	-	Epoka kamienia – epoka żelaza
					Osada ?	Łużycka	Późna epoka brązu – wczesna epoka żelaza
					Osada?	Późne średniowiecze	XIII- XV wiek
123.	Worów	64-65	51	9	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze – późne średniowiecze	XIII-XIV wiek

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015

					Ślad osadnictwa	-	Epoka kamienia – epoka żelaza
124.	Worów	64-65	61	10	Ślad osadnictwa	-	Epoka kamienia – epoka żelaza
					Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	XIII wiek
					Ślad osadnictwa	-	Starożytność?
125.	Worów	64-65	65	11	Ślady osadnictwa	Łużycka	Epoka brązu
					Ślady osadnictwa	Późne średniowiecze – okres nowożytny	-

126.	Zakrzewska Wola	64-65	42	1	Cmentarzysko ?	Przeworska?	Okres rzymski
127.	Zalesie	64-65	62	1	Cmentarzysko ?	-	Nieokreślona
128.	Zalesie	64-65	103	2	Cmentarz	Okres nowożytny	I/II wojna światowa
129.	Załącze	64-65	43	1	Ślady osadnictwa	-	Nieokreślona
130.	Załącze	64-65	44	2	Ślad osadnictwa	-	Nieokreślona
131.	Załącze	64-65	53	3	Ślad osadnictwa	Łużycka. Pomorska, kłoszowa	Wczesna epoka żelaza
					Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze – okres nowożytny	XIV-XVI wiek
132.	Załącze	64-65	54	4	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze?/ okres nowożytny	-
133.	Załącze	64-65	55	5	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze – okres nowożytny	XIV-XVI wiek
134.	Załącze	64-65	56	6	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze/ późne średniowiecze	XIII-XIV wiek
					Ślad osadnictwa	-	Wczesna epoka żelaza
					Ślad osadnictwa	Łużycka	Epoka brązu wczesna epoka żelaza

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015

					Ślad osadnictwa	-	Epoka kamienia – epoka żelaza
					Ślad osadnictwa	-	Wczesna epoka brązu ?
135.	Załącze	64-65	57	7	Osada ?	Wczesne średniowiecze/ późne średniowiecze	XIII- XIV wiek
					Osada ?	Przeworska	Okres rzymski

Ewidencja stanowisk archeologicznych na terenie gminy Grójec jest osobnym dokumentem, który stanowi integralną część niniejszego Programu (Załącznik 1).

Jednym z cenniejszym stanowisk jest stanowisko w Grójcu (AZP 64-65, nr na obszarze 1, nr w miejscowości 1) wpisane do Rejestru Zabytków Województwa Mazowieckiego nr 33 z dnia 13 sierpnia 1954 roku. Jest to stanowisko obejmujące kościół, cmentarzysko oraz ślady osadnictwa i ślady osady miejskiej z okresu wczesnego średniowiecza. Znaleziono tam ponad 20 szkieletów, fragmenty ceramiki, fragmenty płytek posadzkowych.

Prowadzenie robót budowlanych na obszarze wpisanym do rejestru zabytków, wymaga, (zgodnie z art. 39 ust. 1 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane, Dz. U. z 1994 r. Nr 89, poz. 414 z późniejszymi zmianami), przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Wydanie przez organ architektoniczno-budowlany pozwolenia na prowadzenie robót budowlanych w stosunku do obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, objętych natomiast ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, jest możliwe, stosownie do przepisu art. 39 ust. 3, wyłącznie w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Organ ochrony zabytków jest jednak zobligowany do zajęcia stanowiska w takich sprawach w terminie 30 dni od dnia otrzymania wniosku. Po tym terminie bowiem, uznaje się zgłoszone warunki projektowe za uzgodnione. Jednym z obowiązków, który może być nałożony przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków jest przeprowadzenie na koszt inwestora ratowniczych badań archeologicznych na terenie stanowiska zagrożonego inwestycją.

Zaewidencjonowane stanowiska na terenach wiejskich gminy nie są obecnie zagrożone, znajdują się w większości na terenach leśnych lub łąkowo-polnych, w oddaleniu od linii zabudowy poszczególnych miejscowości. W przypadku jednak prowadzenia inwestycji inwazyjnych należy prace ziemne prowadzić pod nadzorem archeologicznym. Natomiast na terenie miasta są to stanowiska znajdujące się w rejonach już istniejących zabudów lub na peryferiach miejskich.

W przypadku, kiedy podczas realizacji inwestycji natrafiono na materiał archeologiczny (zgodnie z art. 32 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz. U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568 z późniejszymi zmianami) należy natychmiast wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, zabezpieczyć go i miejsce jego odkrycia przy użyciu dostępnych środków oraz niezwłocznie powiadomić właściwego terytorialnie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub burmistrza. Jeśli informację o znalezisku otrzyma organ gminy, jest on zobowiązany w terminie nie dłuższym niż 3 dni przekazać ją WKZ. WKZ, w terminie 5 dni od dnia otrzymania informacji, jest zobowiązany dokonać oględzin znalezionej przedmiotu

i miejsca jego znalezienia oraz, w razie potrzeby nakazać przeprowadzenie na koszt inwestora ratunkowych badań archeologicznych. Badania ratunkowe wstrzymujące roboty inwestycyjne nie mogą trwać dłużej niż miesiąc od dnia doręczenia decyzji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Jednak gdy znaleziska posiadają wyjątkową wartość WKZ może wydać decyzję o przedłużeniu wstrzymania robót do 6 miesięcy. Nie zgłoszenie znaleziska archeologicznego lub narażenie go na zniszczenie bez powiadomienia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków podlega według prawa karze grzywny (art. 115 ustawy o ochronie zabytków).

5.2.6. Zabytki znajdujące się w zbiorach muzealnych i innych

Na terenie gminy Grójec nie znajduje się żadna placówka muzealna, izba pamięci czy obiekt o podobnym charakterze. Na terenie powiatu takie placówki znajdują się w Warce (Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego, Muzeum Karawaningu, Muzeum Piwa) i w Nowym Mieście (Muzeum Regionalne).

Nie ma informacji czy jakiegokolwiek inne zabytkowe obiekty czy zabytki ruchome z terenu gminy znajdują się w obiektach muzealnych w regionie, czy innych na terenie Polski.

5.6.7. Dziedzictwo niematerialne

W rozumieniu Konwencji UNESCO, której tekst został przyjęty na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Dziedzictwo niematerialne to rodzaj dziedzictwa, który jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne w rozumieniu wspomnianej wyżej Konwencji obejmuje:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu,
- spektakle i widowiska,
- zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki,
- umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Na terenie gminy Grójec dziedzictwo niematerialne zostało zachowane i kultywowane głównie poprzez m.in.: zachowanie tradycyjnego rolnictwa zwłaszcza sadownictwa, zachowanie obrzędowości i tradycji związanych z świętami kościelnymi, zachowanie obrzędowości ludowej, silną tradycję patriotyczną.

Tradycje kościelne kultywowane są przez kościoły parafialne oraz koła przy nich utworzone oraz przez mieszkańców gminy. Obrzędowość kościelna to nie tylko uczestnictwo w świętach roku liturgicznego, ale i dbałość miejsca kultu: kościoły, kapliczki i krzyże przydrożne oraz nagrobki na cmentarzach. Z obrządkami kościelnymi wiążą się również uroczystości patriotyczne, które zwykle posiadają oprawę religijno-patriotyczną.

Główną instytucją kulturotwórczą na terenie gminy jest Grójecki Ośrodek Kultury Jego celem jest stworzenie odpowiedniego miejsca i atmosfery do przedstawiania osiągnięć oraz kształtowania talentów młodzieży oraz grup artystycznych. Zakres działalności GOK obejmuje:

- dział edukacji kulturalnej: konkursy, festiwale, spotkania, zajęcia plastyczne, wokalne i muzyczne,
- Uniwersytet III Wieku,
- Studium Języków Obcych,

- wieczory narodowe, koncerty, kabarety, organizacja imprez, gazeta, wolontariat,
- Klub Artystyczny GALERIA (wystawy artystyczne, Stowarzyszenie Plastyków Ziemi Grójeckiej),
- Dyskusyjny Klub Filmowy.

W Grójcu działa Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna im. Wacława Skarbimira Laskowskiego. Organizowane są tu często: lekcje biblioteczne, wystawy tematyczne, spotkania z autorami oraz inne imprezy kulturalno-edukacyjne i patriotyczne.

Dziedzictwo niematerialne na ziemi grójeckiej to również dokonania twórców i świątłych ludzi związanych z tym terenem. Należą do nich m.in.:

- Jędrzej Świącicki - pierwszy dziejopis Mazowsza (początek XVII w.),
- Piotr Skarga (zm. 1612) kaznodzieja królewski i pisarz religijno-polityczny, autor „Kazań Sejmowych” i „Żywotów Świętych”,
- Adam Jarzębski (zm. ok. 1649) - muzyk, architekt, poeta,
- Grzegorz Knapiusz (zm. 1639) leksykograf, autor słownika polsko-łacińsko-greckiego,
- Adam Boniecki (zm. 1909) - autor i wydawca „Herbarza Polskiego”.

Ponadto z grójeckim związani byli także:

- Kazimierz Pułaski (zm. 1779) - bohater Polski i Stanów Zjednoczonych,
- Bazyli Walicki (zm. 1802) - wojewoda rawski,
- Piotr Wysocki (zm. 1874) - bohater nocy listopadowej 1830 r.,
- Józef Wybicki - autor hymnu.

Na terenie gminy Grójec działają następujące stowarzyszenia związane z promowaniem kultury, historii regionu:

- Stowarzyszenie WGR Kultura i Sport,
- Stowarzyszenie Plastyków Ziemi Grójeckiej,
- Stowarzyszenie Kultura i Sport
- Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza O/Grójec,
- Polska Kapituła Heraldyków i Genealogów,
- Klub Miłośników Literatury i Sztuki.

Na terenie gminy Grójec działają następujące jednostki Ochotniczych Straży Pożarnych w: Gościeńcycach, Grójcu, Kośminie, Mirowicach, Pabierowicach, Zalesiu. Ochotnicze Straże Pożarne w gminie uczestniczą w jubileuszach i imprezach ogólnogminnych czy sołeckich, biorą udział w uroczystościach patriotycznych i związanych z kalendarzem liturgicznym w parafiach rzymsko-katolickich, organizują konkursy dla dzieci i młodzieży, uczestniczą w pracach społecznych, itp.

Mieszkańcy gminy mają możliwość korzystania z imprez rodzinnych i okolicznościowych o zasięgu lokalnym i ponadregionalnym.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy

Diagnoza oraz ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy Grójec została wykonana na podstawie:

- przeprowadzenia wizji lokalnej w gminie oraz uaktualnienia Gminnej Ewidencji Zabytków (sprawdzenie danych meldunkowych w Urzędzie Gminy, sesja fotograficzna całego obszaru),
- przeprowadzenie weryfikacji stanowisk archeologicznych w kartach adresowych znajdujących się w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Warszawie Delegatura w Radomiu oraz badań terenowych,
- analizy dokumentów strategicznych gminy,

- publikacji książkowych i wydań broszurowych dotyczących gminy i regionu,
- informacji o inwestycjach zrealizowanych na terenie gminy oraz projektów do realizacji w najbliższych latach.

Atuty zachowania dziedzictwa kulturowego na terenie Gminy Grójec:

- walory krajobrazowe i przestrzenne gminy, obecność lasów, parków podworskich w miejscowościach, sadów, itp.
- bogatą historią miasta, regionu, gminy, poszczególnych miejscowości,
- zachowanie tradycyjnych świąt kościelnych wraz z obrzędowością,
- działalność Lokalnej Grupy Działania „Kraina Kwitnących Sadów”,
- brak obiektów szczególnie szkodliwych dla środowiska.

Szanse:

- poczucie lokalnej tożsamości mieszkańców,
- dbałość o miejsca pamięci i cmentarze grzebalne,
- dbałość mieszkańców poszczególnych miejscowości o krzyże i kapliczki przydrożne, figurki,
- aktywna działalność instytucji kultury, stowarzyszeń, kół, zespołów itp. obecnych na terenie gminy,
- aktywność Lokalnej Grupy Działania „Kraina Kwitnących Sadów” oraz innych stowarzyszeń, klubów itp. dla wspierania rozwoju gminy,
- skuteczne ubieganie się o środki z zewnątrz.

Słabości:

- przemieszanie funkcji w zagospodarowaniu przestrzennym gminy, brak przestrzeni publicznych w centrach miejscowości,
- znaczny ubytek obiektów zabytkowych (głównie domów i zabudowy zagrodowej oraz kamienic miejskich, architektury drewnianej) znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków,
- brak świadomości mieszkańców odnośnie konieczności zachowania tradycyjnej zabudowy i dbałości oraz właściwego odnawiania zabytków architektonicznych.

Zagrożenia:

- brak środków w budżecie gminy na przeprowadzenie wszelkich koniecznych inwestycji związanych z ochroną zabytków,
- zagrożenie pożarowe parków podworskich,
- zagrożenia budowlane dla obiektów niepoddawanych remontowi lub będących w ruinie, niewłaściwe użytkowanie lub jego brak, niewłaściwe zabezpieczenie obiektu,
- zagrożenie aktami wandalizmu lub kradzieży w stosunku do elementów architektury oraz architektury drobnej, cmentarzy, kościołów, itp.,
- zagrożenie konfliktem zbrojnym lub sytuacją kryzysową.

7. Założenia „Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec”

7.1. Priorytety i kierunki opieki nad zabytkami w gminie

Celem „Programu opieki nad zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015” jest poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych oraz wykształcenie rozwiązań realizowanych przez gminę i właścicieli obiektów w tym zakresie. Cel ten zostanie osiągnięty poprzez:

- przeprowadzenie aktualizacji inwentaryzacji zasobów zabytkowych gminy (Gminna Ewidencja Zabytków),
- stworzenie dodatkowych ewidencji obiektów zabytkowych lub wartych zachowania dla przyszłych pokoleń tj. miejsc pamięci narodowej,
- włączenie problemów i zadań ochrony zabytków do zadań strategicznych wynikających z koncepcji zagospodarowania przestrzennego gminy,
- właściwe zagospodarowanie zasobów zabytkowych,
- podnoszenie atrakcyjności obiektów zabytkowych dla potrzeb społecznych, turystycznych i inwestycyjnych,
- wspieranie inicjatyw pozyskiwania środków finansowych na ochronę zabytków,
- określanie warunków współpracy gminy z właścicielami obiektów,
- promocję dziedzictwa kulturowego,
- prowadzenie edukacji na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego.

Na podstawie diagnozy dziedzictwa kulturowego, zweryfikowanej ewidencji obiektów zabytkowych nieruchomości i archeologicznych na terenie gminy Grójec sformułowano priorytety „Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015”:

Priorytet I

Świadoma ochrona zabytków i kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy Grójec

Działanie 1. Zachowanie i ochrona materialnych zasobów gminy

Działanie 2. Kształtowanie struktur przestrzennych gminy z zachowaniem zasad zrównoważonego rozwoju

Działanie 3. Przywrócenie walorów i wartości przestrzennych centrum miasta Grójec

Działanie 4. Dbłość o środowisko naturalne

Priorytet II

Prowadzenie działań zwiększających atrakcyjność zabytków i ich wykorzystania dla rozwoju społeczno-gospodarczego i promocji gminy Grójec

Działanie 1. Badanie, dokumentacja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego

Działanie 2. Współpraca instytucji, stowarzyszeń, sektora prywatnego na rzecz opieki nad zabytkami

Działanie 3. Promocja dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystycznych oraz umożliwiająca tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

Zasadniczym celem jest ożywienie gospodarcze i społeczne gminy Grójec na bazie rewaloryzacji obiektów zabytkowych i dziedzictwa kulturowego regionu. Jakość przestrzeni publicznych, krajobrazu i architektury ma istotny wpływ na warunki życia i wymaga przyjęcia integralnego podejścia do rozwoju w jego aspektach ekonomicznym, społecznym, ekologicznym i kulturowym, poprzez współpracę elementów systemu administracyjnego i politycznego oraz przedstawicieli społeczeństwa i sektora prywatnego.

Celem niniejszego programu, opracowanego w oparciu o gminną ewidencję zabytków, jest stworzenie wieloletniej strategii ochrony zabytków znajdujących się na terenie gminy

Grójec. Program realizowany będzie w 4-letnich cyklach, optymalnymi środkami będącymi w dyspozycji gminy:

- prawnymi (zapisami odnośnie ochrony zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego),
- finansowymi (przeznaczenie środków z budżetu gminy na ochronę zabytków).

7.2. Formy opieki nad zabytkami

7.2.1. Rozpoznanie

Rozpoznanie substancji zabytkowej na terenie gminy jest procesem ciągłym. Ze względu na znaczne zniszczenie, całkowitą ruinę lub też odnowienie bez zachowania zabytkowego charakteru części obiektów znajdujących się w wykazie udostępnionym przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Warszawie Delegatura w Radomiu na terenie gminy Grójec, należało poddać weryfikacji wykaz zabytków. Ewidencja przekazana gminie w związku z wprowadzeniem w życie Ustawy z dnia 18 marca 2010 r. posłużyła za bazę do weryfikacji i sporządzenia Gminnej Ewidencji Zabytków oraz niniejszego „Programu Opieki nad Zabytkami”.

Przekazany wykaz zabytków został zweryfikowany w następujący sposób:

- sprawdzenie lokalizacji stanowisk archeologicznych w kartach adresowych w Delegaturze w Radomiu oraz badania terenowe wskazanych stanowisk,
- sprawdzenie w ewidencji obiektów będącej w posiadaniu Urzędu Gminy i Miasta w Grójcu,
- przeprowadzenie badań terenowych w gminie,
- nawiązanie kontaktu z Muzeum Jacka Malczewskiego oraz z Muzeum Wsi Radomskiej w Radomiu oraz Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce-Winiarach.

Po przeprowadzonej weryfikacji ustalono Gminną Ewidencję Zabytków dla Gminy Grójec na dzień 31,08.2011 roku. Dla wszystkich obiektów karty adresowe zostały sporządzone w Gminnej Ewidencji Zabytków, która jest nieodłącznym załącznikiem niniejszego opracowania.

7.2.2. Konserwacja

Konserwacja zabytków to zespół stałych i systematycznych działań mających na celu utrzymanie obiektu zabytkowego w dobrym stanie technicznym. Konserwacja zabytków kieruje się dwoma fundamentalnymi zasadami:

- zasadą minimalnej interwencji polegającej na zastosowaniu jak najskromniejszych środków, które mają wpływ na istniejącą tkankę zabytkową,
- zasadą odwracalność interwencji polegającą na tym, że zawsze winna istnieć możliwość zlikwidowania skutków zabiegu konserwatorskiego, gdyby zaistniała potrzeba powrotu do stanu przed interwencją.

Konserwację przeprowadza się po dokładnym zinventaryzowaniu obiektu, które ma na celu ustalenie stanu dzieła, obiektu oraz zakresu prac koniecznych do przeprowadzenia i wybraniu odpowiedniej metody konserwacji.

Konserwacja ma zawsze charakter zachowawczy, bez uzupełniania brakujących fragmentów zabytku. W przypadku konieczności uzupełnienia brakującej tkanki zabytkowej,

zabieg konserwatorski poszerza się o rekonstrukcję, czyli całość interwencji ma charakter restauracji obiektu. W zabiegach restauratorskich dopuszcza się rekonstrukcję pod warunkiem, iż po interwencji istnieje możliwość stosunkowo łatwej identyfikacji elementów dodanych do zabytkowej tkanki. W wielu przypadkach konserwacja zabytków zaleca uzupełnianie brakującej tkanki zabytkowej współczesną formą zharmonizowaną z charakterem zabytku w wymiarze estetycznym i materiałowym.

Prace konserwacyjne nieruchomości zabytkowych na terenie gminy Grójec należą do zakresu obowiązków właścicieli zarządzających danymi obiektami. Właściciele obiektów zabytkowych (głównie prywatni), pragnący przeprowadzić renowację, powinni zgłosić się do wydziału Gospodarki Przestrzennej w Urzędzie Gminy i Miasta w Grójcu, gdzie zdobędą wszelkie potrzebne informacje odnośnie obiektu i wskazanie drogi postępowania przy jego właściwie przeprowadzonym remoncie.

Podstawowym priorytetem w zakresie ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych jest „nie niszczyć bez potrzeby” – postulowane jest zachowanie najcenniejszych, największych skupisk stanowisk archeologicznych w stanie nie naruszonym, w miejscu ich pierwotnego występowania. Przyszłe pokolenia, które mogą dysponować lepszymi, mniej inwazyjnymi metodami badawczymi i w ten sposób lepiej poznać i obcować z autentycznymi śladami przeszłości.

Według ustaw obowiązujących w Polsce, dotyczących ochrony zabytków oraz prawa budowlanego, właściciel obiektu zabytkowego przewidzianego do konserwacji, odbudowy itp., powinien dysponować m.in. następującymi dokumentami:

- potwierdzoną decyzją wpisu obiektu do rejestru zabytków lub do Gminnej Ewidencji Zabytków,
- potwierdzonym dowodem prawa własności do obiektu,
- decyzją właściwego organu ochrony zabytków zezwalającą na przeprowadzenie prac,
- projektem budowlanym,
- pozwoleniem na budowę lub zgłoszeniem robót budowlanych.

Pozwolenie od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich itp. obejmuje: dane o zabytku, dane wnioskodawcy, zakres prac – przywołanie programu prac konserwatorskich, termin realizacji, wskazanie wykonawcy, nadzór konserwatorski. Pozwolenie to nie zwalnia z obowiązku ubiegania się o pozwolenie na budowę albo zgłoszenie.

Robotami budowlanymi przy zabytkach nieruchomości mogą kierować jedynie osoby, które posiadają odpowiednie uprawnienia budowlane (zgodnie z Prawem budowlanym) oraz odbyły minimum 2-letnią praktykę zawodową przy obiekcie zabytkowym. Roboty budowlane po uzyskaniu zezwoleń przebiegają w takiej samej formie jak prace przy innych obiektach budowlanych, tj. wymagają prowadzenie dziennika budowy, posiadania harmonogramu działań, zgodnego z prawem oddania obiektu do użytku i odbioru robót budowlanych.

Ważnym elementem dbałości o dziedzictwo kulturowe jest również zabezpieczenie obiektów zabytkowych w razie nagłego zagrożenia. W gminie, w roku 2010, sporządzono odpowiedni plan - „Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Miasta i Gminy Grójec”. W dokumencie tym znajduje się analiza spodziewanych zagrożeń, wykaz obiektów oraz sposoby zabezpieczania tychże, schemat zarządzania, ochrony i łączności między jednostki odpowiedzialnymi.

Sposobami zabezpieczenia obiektów na terenie gminy są:

- prowadzenie miejsko-gminnej ewidencji zabytków,
- wpisanie do rejestru zabytków,
- oznakowanie zabytkowych obiektów znakiem „Konwencji Haskiej”,
- uwzględnienie ochrony zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego.

Znakiem rozpoznawczym Konwencji jest tarcza skierowana ostrzem w dół, podzielona wzdłuż przekątnych na cztery pola, dwa błękitne i dwa białe (tarcza herbowa złożona z błękitnego kwadratu, którego jeden z kątów tworzy ostrze tarczy, oraz umieszczonego nad nim błękitnego trójkąta, rozgraniczonych po każdej stronie białym trójkątem).

Po ustaniu zagrożenie „Plan...” przewiduje:

- zabezpieczenie zabytków przed dalszą degradacją,
- dokumentację zaistniałych strat i podjętych działań,
- poinformowanie właściwych organów, tj. Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o stratach, podjętych działaniach, potrzebach pomocy,
- wykonanie ekspertyzy konserwatorskiej.

Wykaz jednostek, instytucji, organizacji i rzeczoznawców przewidzianych do udzielania pomocy zabytkom:

Jednostka	Adres
Wojewódzki Konserwator Zabytków	Ul. Nowy Świat 18/20, 00-373 Warszawa Tel. 22 44 30 400, Fax. 22 44 30 401 info@mwkz.pl
Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Warszawie Delegatura w Radomiu	Ul. Żeromskiego 53, 26-610 Radom Tel. 48 363 85 14, Fax. 48 363 92 14
Starostwo Powiatowe w Grójcu	Ul. Józefa Piłsudskiego 59, 05-600 Grójec Tel. 48 665 11 00
Urząd Gminy i Miasta w Grójcu	Ul. Józefa Piłsudskiego 47, 05-600 Grójec Tel. 48 664 30 91, fax. 48 664 21 03 urzad@grojecmiasto.pl
Komenda Powiatowa Państwowej Straży Pożarnej w Grójcu	Ul. Strażacka 11, 05-600 Grójec Tel. 48 664 23 88, Fax. 48 664 25 56 Tel alarmowy 998 lub 112
Komenda Powiatowa Policji w Grójcu	Ul. Kościelna 8/10, 05-600 Grójec Tel. 48 668 72 00, Fax. 48 668 72 45 Tel alarmowy 998 lub 112

7.2.3. Rewaloryzacja i rewitalizacja

Rewaloryzacja zabytków dotyczy poszczególnych obiektów, które mogą być do pewnego stopnia przekształcane w takim zakresie, by dostosować je do współczesnych wymogów życia i aktualnych funkcji, tak by nie utraciły swych wartości zabytkowych i estetycznych.

Rewitalizacja oznacza w sensie dosłownym „przywrócenie do życia” i jest pojęciem stosowanym najczęściej w odniesieniu do obszaru zurbanizowanego (np. części miasta lub zespołu obiektów budowlanych), który w wyniku przemian gospodarczych, społecznych,

ekonomicznych i innych, utracił całkowicie lub częściowo swoją pierwotną funkcję i przeznaczenie. Pojęcie rewitalizacji odnosi się do kompleksowego procesu odnowy wyznaczonego terenu, znalezieniu dla niego nowego zastosowania i doprowadzenie do stanu, w którym zmieni swoją funkcję. Celem jest przywrócenie miastu, często bardzo atrakcyjnych, ale zaniedbanych budynków lub całych dzielnic. Prawidłowo przeprowadzony proces rewitalizacji niesie korzyści zarówno dla inwestora, jak i dla lokalnej społeczności poprzez stworzenie nowych miejsc pracy, a także polepszenie jakości przestrzeni publicznej.

Rewitalizacja zawiera w sobie wiele innych pojęć:

- remont – przywrócenie takiego stanu (np. budynku), jaki istniał na początku poprzedniego cyklu jego eksploatacji,
- modernizacja – to remonty, które zostały uzupełnione o wprowadzanie nowych, lepszych, sprawniejszych, podnoszących komfort elementów wyposażenia,
- przebudowa – dostosowanie, poprzez dokonanie przebudowy obiektu do pełnienia nowych funkcji lub poprawy jego funkcjonalności,
- konserwacja – przeprowadzenie szeregu napraw i zabezpieczeń w obiektach już istniejących, zabezpieczenie ich przed niszczeniem i umożliwienie dalszego funkcjonowania,
- rewaloryzacja – odnosi się do przywrócenia wartości (poprzez remont lub modernizację) obiektów o szczególnej wartości, np. zabytkowych. Działanie to ma na celu dodatkowo wyeksponowanie wartości zabytkowych lub kulturowych architektury, często wymaga dodatkowych prac badawczych,
- rehabilitacja – oznacza „przywrócenie do sprawności”, czyli usunięcie defektów, niepożądanych dysfunkcji na terenach istniejących, nie zmieniając ich pierwotnie wskazanych funkcji (np. zrehabilitowany teren przemysłowy pozostaje nadal terenem przemysłowym).

Dla Grójca został sporządzony „Lokalny Program Rewitalizacji”, który wyznacza zakres obszaru oraz precyzuje konkretne zadania inwestycyjne i organizacyjne dla realizacji podjętych celów.

Większość obiektów zabytkowych w gminie znajduje się w posiadaniu prywatnych właścicieli, inne – obiekty sakralne – pod opieką parafii rzymsko-katolickich. Zabytki należące do parafii są w dobrym stanie technicznym, są systematycznie konserwowane, odnawiane. Obiekty należące do osób prywatnych, jeśli są zamieszkałe i właściwie użytkowane są w dobrym stanie technicznym, inne niszczeją, ze względu na brak środków, ale i zainteresowania.

7.2.4. Edukacja

Zabytki należą do podstawowych dóbr kształtujących tożsamość narodową i regionalną. Ich walory i wartość decydują o konkurencyjności przestrzeni, wzmacniają różnorodne działania gospodarcze i przyczyniają się do rozwoju regionu. Zadbane, dobrze eksponowane zabytki stanowią wartość ekonomiczną cenioną przez społeczeństwo. Znaczenie zabytków oraz dziedzictwa kulturalnego, niematerialnego jest ważnym elementem budowania tożsamości regionalnej – emocjonalnego związku mieszkańca z regionem, gminą, miejscowością.

Działania edukacyjne powinny być skierowane do trzech grup docelowych:

- specjalistów związanych zawodowo z ochroną zabytków,
- właścicieli i zarządców obiektów,
- społeczeństwa.

Działania edukacyjne skierowane do specjalistów prowadzi przede wszystkim Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków (KOBiDZ), Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków. Działania dla tej grupy skupiają się na rozpowszechnianiu nowoczesnych standardów działań konserwatorskich oraz wymianie informacji i doświadczeń w zakresie ochrony zabytków, zarządzania dziedzictwem archeologicznym, przeciwdziałania nielegalnemu obrotowi dobrami kultury.

Działania edukacyjne dla właścicieli i zarządców obiektów zabytkowych powinny się skupiać na popularyzowaniu wiedzy z zakresu norm prawa i standardów opieki nad zabytkami, potencjału społeczno-ekonomicznego dziedzictwa kulturowego, roli zabytków w zrównoważonym rozwoju. Dla właścicieli jest jednak najważniejsza informacja na temat możliwości pozyskania środków z funduszy krajowych i zagranicznych na konserwację zabytków.

Celem działań edukacyjnych skierowanych do społeczeństwa jest poszerzenie wiedzy o dziedzictwie kulturowym oraz zbudowanie emocjonalnej więzi – zwiększenie obywatelskiej odpowiedzialności za stan zabytków.

Edukacja w zakresie podniesienia świadomości na temat konieczności zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego będzie prowadzona poprzez:

- upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa w systemie edukacji przedszkolnej i szkolnej,
- wsparcie finansowe przez Urząd Gminy i Miasta w Grójcu placówek edukacyjnych, bibliotecznych w tworzeniu zbiorów regionalnych (np. publikacji, zachowanych pamiątek po sławnych osobach, tworzenia miejsc pamięci, izb, itp.) oraz w działalności wystawienniczej i kulturotwórczej,
- organizowanie i wspieranie finansowe przez Urząd Gminy i Miasta w Grójcu realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych związanych z regionem,
- wydawanie i wspieranie finansowe przez Urząd Gminy i Miasta w Grójcu wydawania publikacji (w tym: folderów promocyjnych, monografii, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy,
- dbałość o Miejsca Pamięci Narodowej,
- popularyzacja dobrych praktyk konserwatorskich, w odniesieniu głównie do budynków mieszkalnych będących własnością prywatną.

7.2.5. Promocja

Podstawą promocji jest stała i wszechstronna informacja przekazywana w sposób atrakcyjny, czytelny i nakierowana na odpowiedniego odbiorcę.

Promocja może odbywać się poprzez:

- stworzenie atrakcyjnej strony internetowej dla mieszkańców, turystów, inwestorów promującej walory gminy,
- staranie się o włączanie atrakcyjnych obiektów lub terenów w gminie w turystyczne szlaki tematyczne,
- wydanie folderów promocyjnych,
- wydanie monografii,
- organizowanie konkursów tematycznych dla mieszkańców gminy,
- warsztaty i plenery przyciągające różne grupy wiekowe i różne środowiska,
- organizacja imprez plenerowych kulturalnych, naukowych i innych,

- uczestniczenie w targach turystycznych i imprezach organizowanych w regionie z ofertą promocyjną gminy.

7.3. Zadania „Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec”

Zadania z zakresu opieki nad zabytkami leżą w kompetencji:

- wydziałów Urzędu Gminy i Miasta w Grójcu (w zakresie określonym w Regulaminie Organizacyjnym Urzędu Gminy i Miasta): Wydziału Gospodarki Przestrzennej,
- właścicieli obiektów,
- jednostek organizacyjnych Urzędu Gminy i Miasta i instytucji społecznych z terenu gminy.

Zadania „Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015”:

Priorytet I	
<i>Świadoma ochrona zabytków i kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy Grójec</i>	
Działanie	Zadania
<i>Działanie 1.</i> Zachowanie i ochrona materialnych zasobów gminy	<ol style="list-style-type: none"> 1. Stały monitoring zasobów, stanu oraz przeznaczenia obiektów wpisanych do Rejestru Zabytków i Gminnej Ewidencji Zabytków 2. Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich i porządkowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy 3. Kontrola stanu zachowania i przeznaczenia obiektów oraz zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą 4. Popularyzacja dobrych praktyk konserwatorskich przy zabytkach 5. Informowanie właścicieli budynków będących obiektami zabytkowymi o przysługujących im prawach i konieczności wypełniania obowiązków, formach dofinansowania remontów itp. 6. Zagospodarowanie i renowacja parków oraz obszarów cmentarzy na terenie gminy 7. Prowadzenie rozpoznania, ewidencji i dokumentacji zabytków archeologicznych, w tym: zabieganie o zachowanie najbardziej wartościowych zabytków archeologicznych w formie zabezpieczonych stanowisk 8. Ewidencjonowanie i dokumentacja zabytkowych elementów wyposażenia wnętrz i innych cennych ruchomości
<i>Działanie 2.</i> Kształtowanie struktur przestrzennych gminy z zachowaniem zasad zrównoważonego rozwoju	<ol style="list-style-type: none"> 1. Konsekwentne przestrzeganie planów zagospodarowania przestrzennego dla ochrony walorów krajobrazowych i zabytkowego układu przestrzennego

	<ol style="list-style-type: none"> 2. Wyznaczenie miejsca obiektów zabytkowych w zagospodarowaniu przestrzennym gminy i w ochronie przyrody 3. Poprawa ładu przestrzennego na zasadzie kontynuacji historycznych siedlisk 4. Działania zmierzające do uporządkowania infrastruktury technicznej, zasobów mieszkaniowych, bezpieczeństwa publicznego, przygotowanie terenów pod inwestycje itp.
Działanie 3. Przywrócenie walorów i wartości przestrzennych centrum miasta Grójec	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przeprowadzenie rewitalizacji centrum miasta Grójec
Działanie 4. Dbałość o środowisko naturalne	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wspieranie racjonalnych remontów obiektów zabytkowych i przestrzeni z uwzględnieniem zasad ochrony środowiska i energooszczędności 2. Rozbudowa infrastruktury technicznej chroniącej środowisko naturalne 3. Renowacja parków, ich właściwe zagospodarowanie i przeznaczenie oraz tworzenie terenów zielonych, zieleńców, skwerów itp. 4. Monitorowanie stanu środowiska naturalnego
<p>Priorytet II</p> <p><i>Prowadzenie działań zwiększających atrakcyjność zabytków i ich wykorzystania dla rozwoju społeczno-gospodarczego i promocji gminy Grójec</i></p>	
Działanie 1. Badanie, dokumentacja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego	<ol style="list-style-type: none"> 1. Prowadzenie dokumentacji i stałej ewidencji obiektów zabytkowych na terenie gminy 2. Udostępnianie zabytków do naukowego badania i dokumentowania 3. Gromadzenie publikacji, tekstów źródłowych, wypisów, dokumentacji fotograficznej o zabytkach, historii, kulturze, obyczajach itp. regionu i ich udostępnianie i rozpowszechnianie 4. Wykonanie prac studialnych dla znaczących obiektów zabytkowych lub monografii miejscowości 5. Utworzenie systemu informacji i promocji dziedzictwa kulturowego
Działanie 2. Współpraca instytucji, stowarzyszeń, sektora prywatnego na rzecz opieki nad zabytkami	<ol style="list-style-type: none"> 1. Współpraca z rządowymi służbami ochrony zabytków 2. Wydawanie i wspieranie wydawania publikacji (w tym: folderów promocyjnych, monografii, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy 3. Opracowanie mapy zabytków gminy 4. Współpraca międzygminna i regionalna w zakresie wspólnego promowania dziedzictwa

	<p>kulturowego, organizacji imprez kulturalnych, historycznych, plenerowych festynów, szkoleń itp.</p> <ol style="list-style-type: none"> 5. Aktywna działalność stowarzyszeń, LGD „Kraina Kwitnących Sądów” i innych stowarzyszeń, klubów, kół, związków oraz entuzjastów na rzecz rozwoju gminy Grójec 6. Wspieranie zespołów ludowych, obrzędowych, kapel i kół gospodyń wiejskich oraz zastępów OSP w kultywowaniu tradycji regionalnej
--	--

<p>Działanie 3. Promocja dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystycznych oraz umożliwiająca tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy 2. Umożliwienie właścicielom obiektów zabytkowych ubieganie się o wsparcie na odnowę lub dostosowanie obiektu do nowych funkcji, np. turystycznych 3. Tworzenie oferty turystycznej przy wykorzystaniu walorów kulturowych i przyrodniczych gminy
---	---

7.4. Instrumenty realizacji Programu

Założeniem „Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015” jest wspólne działania władz gminnych, jednostek organizacyjnych gminy, właścicieli i zarządców obiektów, parafii, organizacji pozarządowych i stowarzyszeń.

Instrumentarium służące realizacji niniejszego programu wynika z obowiązujących przepisów prawnych i opartych na nich działaniach w ramach finansów publicznych i instrumentów prawno-ekonomicznych.

W imieniu Gminy i Miasta Grójec zadania będą wykonywane przez Urząd Gminy i Miasta w Grójcu oraz gminne jednostki organizacyjne (szkoły, instytucje kultury, i inne) w ramach zadań własnych, poprzez istniejące i planowane instrumenty:

- instrumenty prawne – wynikające z przepisów ustawowych dokumenty:
  - dokumenty wydawane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków,
  - miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego,
  - programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, oraz prowadzenie gminnej ewidencji zabytków,
- instrumenty koordynacji:
  - wszelkie plany strategiczne gminy: strategia rozwoju, lokalny program rozwoju, program ochrony przyrody, studia, analizy i koncepcje, umowy i porozumienia,
  - nadzorowanie instytucji – jednostek organizacyjnych samorządu,
  - współpraca z ośrodkami naukowymi, akademickimi, kulturalnymi, muzeami oraz współpraca z Diecezją Radomską,

- instrumenty finansowe – przeznaczenie środków z budżetu gminy na ochronę zabytków, szukanie zewnętrznego wsparcia finansowego na prace remontowe, konserwatorskie i prace budowlane, podpisanie umowy użyczenia z prawnym właścicielem na renowację obiektu, pozyskiwanie dotacji, subwencji, dofinansowania, finansowanie nagród dla uczestników konkursów w ramach działań edukacyjnych,
- instrumenty społeczne, do których należą:
  - edukacja kulturowa,
  - dostarczanie informacji na temat potrzeb programu, sprawna komunikacja pomiędzy wydziałami Urzędu Miasta,
  - współpraca pomiędzy instytucjami, w tym: współdziałanie z organizacjami społecznymi,
  - wzbogacona oferta miejsc pracy przy ochronie zabytków i działań prowadzących do przeciwdziałania bezrobociu,
  - promocja,
- instrumenty kontrolne – monitoring, analiza: bazy danych geodezji i gospodarki gruntami, infrastruktury technicznej, stanu zagospodarowania przestrzennego miasta, stanu środowiska i krajobrazu kulturowego, stanu technicznego obiektów zabytkowych, zagadnień społecznych, m.in.: poziomu bezrobocia.

Koordinacja realizacji zadań związanych z ochroną zabytków spoczywa na Urzędzie Gminy i Miasta Grójec, wydział Gospodarki Przestrzennej. Koordinacja ta przede wszystkim polegać będzie na:

- dysponowaniu pełną i stale aktualizowaną bazą danych w zakresie zasobów zabytkowych gminy,
- dysponowaniu aktualnym wykazem realizowanych działań i zadań gminnych jak i zadań podejmowanych przez właścicieli obiektów w zakresie ochrony zabytków,
- współpracy z instytucjami, stowarzyszeniami, środowiskami, osobami prywatnymi, firmami, wolontariuszami,
- wszechstronnej promocji gminy.

Istotną rolę w realizacji „Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec” odgrywa współpraca z miejscowymi i zewnętrznymi organizacjami i stowarzyszeniami pozwalająca na aktywną partycypację społeczną. Ponadto współpraca może być realizowana pomiędzy gminą a właścicielami obiektu zabytkowego. Współpraca w realizacji Programu może polegać na:

- wspólnej organizacji imprez kulturalnych, naukowych, działań turystycznych, itp.,
- współpracy przy ubieganiu się o środki zewnętrzne (środki krajowe, środki unijne, inwestorzy zewnętrzni),
- współpracy w promocji działań i obiektów.

Głównym odbiorcą programu są mieszkańcy gminy, którzy bezpośrednio odczuwają efekty jego wdrażania. Dotyczy to przede wszystkim mieszkańców obszaru śródmiejskiego Grójca, gdzie w większości – znajdują się obiekty z Rejestru Zabytków Województwa Mazowieckiego i Gminnej Ewidencji Zabytków, jak i mieszkańców całej gminy.

8. Źródła finansowania

Źródła finansowania „Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015” mogą pochodzić z:

- budżetu państwa,
- budżetu jednostek mazowieckiego samorządu terytorialnego,

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015

- budżetu Gminy i Miasta Grójec,
- programów wspólnotowych,
- funduszy strukturalnych,
- środków prywatnych, zbiorów publicznych.

Inicjatywy kulturalne na terenie gminy Grójec mogą być wspierane ze środków ogólnokrajowych i wojewódzkich:

- Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 w ramach programów operacyjnych; „Rozwój inicjatyw lokalnych” i „Dziedzictwo kulturowe”,
- Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 w ramach osi 3 „Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej” działanie 3.4. „Odnowa i rozwój wsi” dla miejscowości, dla których istnieją Plany Odnowy Miejscowości, Oś 4. – LEADER,
- Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego na lata 2007-2013.
- Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweski Mechanizm Finansowy,
- Program Kultura 2007-2013 dla działań nieinwestycyjnych o zasięgu ponadnarodowym.

Możliwość współfinansowania projektów z zakresu ochrony zabytków ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach Programów Operacyjnych:

- Dziedzictwo Kulturowe,
- Promesa Ministra Kultury,
- Środki Generalnego Konserwatora Zabytków.

Ponadto na działania związane z ochroną zabytków gmina może korzystać ze wsparcia finansowego z:

- budżetu własnego, budżetu powiatu, budżetu województwa,
- środków inwestorów prywatnych – pojedynczych sponsorów,
- środków ze zbiorów publicznych na określony cel (np. renowację nagrobków),
- środków własnych stowarzyszeń lub środków zgromadzonych w ramach współpracy ze stowarzyszeniami i organizacjami zewnętrznymi,
- funduszy fundacji krajowych (m.in. Fundacja Kronenberga, Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej, Lokalne Projekty Kulturalne),
- fundusze organizacji międzynarodowych (m.in. Europa Nostar, European Cultural Foundation).

Możliwe źródła dofinansowania zadań zawartych w „Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec”:

Źródło finansowania działania	Charakterystyka finansowania	Podmiot finansowania			
		Samorząd	Organizacje pozarządowe	Przedsiębiorcy	Osoby prywatne
Narodowa Strategia Rozwoju Kultury	Rozwój inicjatyw lokalnych				
	Dziedzictwo kulturowe				
Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego	Oś VI. „Wykorzystanie walorów naturalnych i kulturowych dla rozwoju turystyki i rekreacji”				
Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko Priorytet XII: Kultura	Działanie 12.1.: Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu				

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015

i dziedzictwo kulturowe	ponadregionalnym				
	Działanie 12.2.: Rozwój oraz poprawa stanu infrastruktury kultury o znaczeniu ponadregionalnym				
Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich	Oś 3. „Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej”				
	Oś 4. – LEADER				

Program Operacyjny Kapitał Ludzki	Priorytet 4. Szkolnictwo wyższe i nauka				
	Priorytet 7. Promocja integracji społecznej				
	Priorytet 9. Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach				
Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka	1.4. Inwestycje w produkty turystyczne o znaczeniu ponadregionalnym				
Mechanizm Finansowy EOG oraz Norweski Mechanizm Finansowy	Zakres pomocy jest bardzo szeroki, zawiera różnorodne działania na polu kultury				
Fundusze Generalnego Konserwatora Zabytków	Rewitalizacja obiektów zabytkowych				
Programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego	Program „Dziedzictwo kulturowe”				
	Program „Rozwój infrastruktury kultury i szkolnictwa artystycznego”				
	Program „Edukacja kulturalna i upowszechnianie kultury”				
	Program „Rozwój inicjatyw lokalnych”				
	Program „Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego”				

*Zestawienie własne

9. Zasady oceny realizacji „Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec”

Obecny „Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec” został sporządzony na lata 2012-2015. W wyniku obowiązku ustawowego istnieje konieczność jego aktualizacji w okresie 4 letnim od przyjęcia go przez Radę Miejską oraz obowiązek sporządzania co 2 lata sprawozdań z realizacji programu. Sprawozdanie takie Burmistrz przedstawia Radzie Miejskiej.

Monitoring realizacji „Programu” może odbywać się na podstawie niżej sprecyzowanych wskaźników:

Priorytet I	
<i>Świadoma ochrona zabytków i kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy Grójec</i>	
Działanie	Wskaźnik
Działanie 1. Zachowanie i ochrona materialnych zasobów gminy	<ul style="list-style-type: none"> - poziom (%) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami - wartość finansowa realizowanych programów, zadań itp. - wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach - liczba zabytków poddanych pracom remontowo-konserwatorskim - liczba nagrobków odnowionych na cmentarzach w gminie
Działanie 2. Kształtowanie struktur przestrzennych gminy z zachowaniem zasad zrównoważonego rozwoju	<ul style="list-style-type: none"> - poziom objęcia terenu gminy (%) wykonanymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego - liczba, rodzaj i wartość przeprowadzonych inwestycji zmierzających do uporządkowania infrastruktury technicznej, zasobów mieszkaniowych, bezpieczeństwa publicznego, przygotowania terenów pod inwestycje
Działanie 3. Przywrócenie walorów i wartości przestrzennych centrum miasta Grójec	<ul style="list-style-type: none"> - ocena realizacji Lokalnego Programu Rewitalizacja (skala wykonania zadań) - powierzchnia zrewitalizowanych obszarów - wysokość środków przeznaczonych na rewitalizację - liczba bezpośrednio utworzonych miejsc pracy z wyniku działań rewitalizacyjnych
Działanie 4. Dbłość o środowisko naturalne	<ul style="list-style-type: none"> - liczba, rodzaj i wartość przeprowadzonych inwestycji pro środowiskowych - powierzchnia terenów zielonych poddanych renowacji, utworzonych terenów zielonych

Priorytet II	
<i>Prowadzenie działań zwiększających atrakcyjność zabytków i ich wykorzystania dla rozwoju społeczno-gospodarczego i promocji gminy Grójec</i>	
Działanie 1. Badanie,	- potwierdzenie faktu utworzenia bazy informacji

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Grójec na lata 2012-2015

dokumentacja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego	<p>o zabytkach</p> <ul style="list-style-type: none"> - liczba opracowanych wydawnictw (albumów, map, folderów, przewodników, kart pocztowych)
Działanie 2. Współpraca instytucji, stowarzyszeń, sektora prywatnego na rzecz opieki nad zabytkami	<ul style="list-style-type: none"> - liczba organizacji pozarządowych współpracujących z Urzędem Gminy i Miasta w Grójcu w celu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego gminy - liczba podmiotów z sektora prywatnego współpracujących z Urzędem Gminy i Miasta w Grójcu w celu ochrony zabytków i dziedzictwa gminy - zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi - określenie ilości przeprowadzonych zajęć szkolnych o tematyce ochrony dziedzictwa kulturowego regionu - ocena systemu zachęt do włączenia się inwestorów prywatnych w działania rewitalizacyjne - liczba partnerów wśród samorządów i instytucji kultury w regionie i w Polsce - liczba partnerów zagranicznych - zakres współpracy z partnerami - analiza środków finansowych przeznaczonych przez samorząd na wsparcie społecznej działalności przy ochronie dziedzictwa kulturowego - analiza ilości wdrożonych działań w ochronie i opiece nad zabytkami wspartych środkami samorządowymi
Działanie 3. Promocja dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystycznych oraz umożliwiająca tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	<ul style="list-style-type: none"> - liczba zorganizowanych działań promocyjnych - liczba utworzonych obiektów turystycznych na bazie dziedzictwa kulturowego - liczba osób korzystających z powstałej infrastruktury turystycznej - liczba osób biorących udział w inicjatywach, imprezach kulturalnych, promocyjnych - liczba opracowanych wydawnictw (monografii, albumów, folderów, przewodników, kart pocztowych) - ocena działań prowadzących do zmniejszenia bezrobocia związanych z zatrudnieniem w ochronie dziedzictwa kulturowego - liczba osób nowozatrudnionych z związku z realizacją Programu - liczba imprez związanych z kreacją produktu turystycznego - liczba cyklicznych spotkań mających na celu promocję środowiska kulturowego

Monitoring będzie prowadzony przez koordynatora do spraw ochrony zabytków w Urzędzie Gminy i Miasta w Grójcu, będzie polegał nie tylko na gromadzeniu danych

z działalności gminy, ale działalności mieszkańców, grup społecznych oraz zbierał opinie turystów, mieszkańców i organizatorów życia kulturalnego.

10.10. Wykorzystane dokumenty i materiały

Dokumenty:

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dziennik Ustaw Nr 162. Poz. 1568) oraz Ustawa z dnia 18 marca 2010 roku o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zmianie niektórych ustaw (Dziennik Ustaw Nr 75. Poz. 474)
2. Narodowy Program Kultury Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Narodowego na lata 2004-2013, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego 2004
3. Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury (Dz. U. z dnia 30 września 1976 r.) – tekst główny z aktualizacjami
4. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2006-2009, Zarząd Województwa Mazowieckiego, Załącznik do Uchwały nr 226/05 z dnia 19 grudnia 2005
5. Strategia Rozwoju Powiatu Grójeckiego
6. Strategia Rozwoju Gminy i Miasta Grójec do roku 2020, Grójec 2003
7. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Grójec
8. Lokalna Strategia Rozwoju dla Lokalnej Grupy Działania „Kraina Kwitnących Sadów”

Publikacje:

1. Katalog Zabytków Sztuki w Polsce., pod red. J. Z. Łozińskiego i B. Wolff, Warszawa 1958
2. Zamki pałace i dwory Mazowsza, Samorząd Województwa Mazowieckiego, Warszawa 2007
3. Sławomir Górczyński, Jerzy Kochanowski, Herby szlachty polskiej, Warszawa 1992
4. Paweł Dudziński, Alfabet heraldyczny, Warszawa 1997
5. Czesław Zwolski – Radom i okolice przewodnik,
6. Helena Hohensee-Ciszewska, Podstawy wiedzy o sztukach plastycznych, Warszawa 1982
7. Krystyna Zwolińska, Zaslaw Malicki, Mały słownik terminów plastycznych, Warszawa 1975

Strony internetowe:

<http://www.kobidz.pl/>
<http://www.nid.pl>
<http://www.dwory.cal.pl/index.php>
<http://www.polskiezabytki.pl/index.php>
<http://www.grojec.eu/>
<http://www.sztetl.org.pl/pl/>
<http://zabytki.ocalicodzapomnienia.eu/index.html>
<http://archeointernet.pl/>
<http://www.zamkipolskie.com/index.html>
<http://www.polskiezabytki.pl/>

<http://www.dwory.cal.pl/index.php>

<http://www.bagnowka.com/index.php?m=cm>

<http://www.kwitnacraina.pl/>

<http://powstanie1863.zsi.kielce.pl/index.php>

<http://www.sobolzbigniew.tkdami.net/gzs/index.html>

<http://www.1939.pl/pomniki/index.html>